

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2009. gada 21. decembrī

lietā Nr. 2009-43-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, tiesneši Kaspars Balodis, Aija Branta, Juris Jelāgins, Kristīne Krūma un Viktors Skudra,

pēc Ilmāra Drēziņa, Borisa Jarinovska, Jura Ļabja, Nerutas Atvares, Astrīdas Krēslas, Ulda Ātrena, Mārtiņa Draudiņa, Alberta Krola, Daumanta Znatnaja, Ivara Mauriņa, Olgas Bormanis, Guntas Rubines, Valda Krisberga, Maijas Krūmiņas, Arkadija Bogdana, Māra Mertena, Jevgēnija Drevicka, Borisa Vinogradova, Tatjanas Tretjakovas, Oļega Aļimova, Edītes Gaideles, Aleksandra Demehova, Andreja Rokpeļņa, Konstantina Zabolocka, Leonīda Sazonova, Veronikas Kulakovas, Viktora Macuļeviča, Vladimira Dudina, Tamāras Smirnovas, Ārijas Kalniņas, Anitas Stārastnieces, Jura Trunkova, Margarietas Berķes, Lidijas Peščerskas, Silvijas Janeles, Taisas Sidorovas, Airas Zvejnieces, Alberta Mozgas, Valda Freija, Vitauda Garosa, Heldura Keska, Zentas Ambultes, Valda Priediša, Mirdzas Priedītes, Māra Zemtura, Helgas Zemtures, Edmunda Slūkas, Jāņa Daļeckā, Zinaīdas Kasparānes, Valentīnas Lomovackas, Gaismas Līvijas Sondoras, Emīlijas Kramiņas, Marijas Markovskas, Ilmāra Trama, Viktora Sutockina, Andra Rūtenberga, Ilgvara Ernestovska, Vladislava Odorska, Oļģerta Akmens, Vasīlija Sitaruka, Bogdana Grigjana, Mārtiņa Krišlauka, Jāņa Tendera, Aleksandra Valahas, Leona Odovska, Zigmunda Mazistaba, Petro Muzikas, Ainas Ahmedovas, Jaņinas Geršebekas, Borisa Moščinska, Gaļinas Moščinskas, Veras

Kudrjašovas, Raimonda Pāvila, Helēnas Birutas Štāles, Ļubovas Kosovecas, Anatolija Kosoveca, Ilgvara Uškura-Barča, Vijas Storķes, Ļubovas Smirnovas, Guntas Ševčukas, Edvīna Lindes, Māra Strazdiņa, Zentas Rutkas, Gaļinas Juzvjakas, Annas Jagdholdas, Vasilija Ņikiforova, Ārijas Kušneres, Jura Šalma, Zaigas Gobas, Ingrīdas Šķērstiņas, Jāzeps Šemjanko, Jāņa Upinieka, Jurija Kļimova, Jāņa Delerta, Rimmas Delertes, Aleksandra Litvina, Neļļas Jurčenko, Timura Hairova, Gunta Jāņa Briķa, Gunta Immera, Gunāra Pavlovska, Arvīda Gailāna, Ārijas Miķelsones, Zinaīdas Rutkas, Videvuda Ārija Lapsas, Viktora Mironova, Marijas Mackaites, Emmas Kraķes, Vijas Amolas, Osvalda Zvejsalnieka, Aleksandras Artjuhovas, Aivara Grūbes, Dailas Zubkinas, Ilgas Pohevičas, Svetlanas Šibajevas, Velgas Valijas Žagares, Edvīna Piliksera, Viktora Ziniča, Ilzes Balodes, Jāņa Gutāna un Larisas Paramonovas konstitucionālās sūdzības un divdesmit Latvijas Republikas 9. Saeimas deputātu – Aigara Štokenberga, Andreja Klementjeva, Jāņa Urbanoviča, Ivana Klementjeva, Ivana Ribakova, Alekseja Vidavska, Borisa Čileviča, Valērija Agešina, Sergeja Fjodorova, Mihaila Zemļinska, Sergeja Mirska, Jāņa Tutina, Nikolaja Kabanova, Aleksandra Golubova, Alekseja Holostova, Igora Pimenova, Oļega Deņisova, Vitālija Orlova, Arta Pabrika un Artūra Rubika (turpmāk visi kopā – Pieteikumu iesniedzēji) pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 3. un 11. punktu, 19.² un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2009. gada 23. novembrī tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 2. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam un 3. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Latvijas Republikas Saeima 2009. gada 16. jūnijā pieņēma likumu „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” (turpmāk – Izmaksu likums). Likuma mērķis ir norādīts tā 1. pantā: „sniegt personām sociālo nodrošinājumu pieejamā finansējuma ietvaros saskaņā ar likumiem par valsts budžetu kārtējam gadam laika periodā no 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gadam.”

Saskaņā ar Izmaksu likumu minētajā laika periodā tiek noteikti samazinājumi atsevišķiem maksājumiem no sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta. Tā Izmaksu likuma 2. panta pirmā daļa paredz, ka „laika periodā no 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gada 31. decembrim personai valsts vecuma pensiju un saskaņā ar nolikumu „Par izdienas pensijām” un nolikumu „Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)” piešķirto izdienas pensiju izmaksā 90 procentu apmērā no atbilstoši normatīvajiem aktiem piešķirtās pensijas apmēra”.

Savukārt Izmaksu likuma 3. panta pirmā daļa noteic, ka „laika periodā no 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gada 31. decembrim valsts vecuma pensiju un saskaņā ar nolikumu „Par izdienas pensijām” un nolikumu „Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)” piešķirto izdienas pensiju saņēmējam, kurš ir obligāti sociāli apdrošinātā persona (darba ņēmējs vai pašnodarbinātais) atbilstoši likumam „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, izmaksā 30 procentu apmērā no atbilstoši normatīvajiem aktiem piešķirtās pensijas apmēra ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā pensijas saņēmējs ir kļuvis par obligāti sociāli apdrošināto personu (darba ņēmēju vai pašnodarbināto) atbilstoši likumam „Par valsts sociālo apdrošināšanu”” (turpmāk Izmaksu likuma 2. panta pirmā daļa un 3. panta pirmā daļa kopā – apstrīdētās normas).

Satversmes tiesā tika ierosinātas vairākas lietas, kurās apstrīdēta Izmaksu likuma 2. panta pirmās daļas vai 3. panta pirmās daļas atbilstība dažādām Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) normām.

Sagatavojot lietu izskatīšanai un pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 22. panta sesto daļu, kā arī Satversmes tiesas reglamenta 125. un 126. punktu, 2009. gada 28. augustā tika pieņemts lēmums apvienot lietas Nr. 2009-43-01, Nr. 2009-47-01, Nr. 2009-48-01, Nr. 2009-49-01, Nr. 2009-50-01, Nr. 2009-52-01, Nr. 2009-53-01, Nr. 2009-54-01, Nr. 2009-55-01, Nr. 2009-57-01, Nr. 2009-58-01, Nr. 2009-59-01, Nr. 2009-60-01, Nr. 2009-61-01, Nr. 2009-62-01, Nr. 2009-63-01, Nr. 2009-64-01, Nr. 2009-65-01, Nr. 2009-66-01, Nr. 2009-68-01, Nr. 2009-70-01, Nr. 2009-71-01, Nr. 2009-72-01, Nr. 2009-73-01 un Nr. 2009-75-01 vienā lietā. Apvienotajai lietai Nr. 2009-43-01 tika piešķirts nosaukums „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 2. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam un 3. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam”.

Savukārt 2009. gada 27. oktobrī tika pieņemts lēmums vienā lietā apvienot lietas Nr. 2009-43-01, Nr. 2009-81-01, Nr. 2009-82-01, Nr. 2009-83-01, Nr. 2009-84-01, Nr. 2009-87-01, Nr. 2009-91-01, Nr. 2009-92-01 un Nr. 2009-99-01. Šai apvienotajai lietai Nr. 2009-43-01 tika saglabāts tās iepriekšējais nosaukums.

2. Pieteikumu iesniedzēji norāda, ka no Satversmes 1. panta izrietot vairāki tiesību pamatprincipi – tiesiskās paļāvības princips, samērīguma princips, likuma varas princips, sociālas valsts princips, labas pārvaldības princips un sociālās solidaritātes princips. Likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, kas paredz uz mūžu piešķirtās vecuma pensijas samazināšanu par 10 procentiem nestrādājošiem pensionāriem un par 70 procentiem strādājošiem pensionāriem, esot pārkāpis šos principus.

Vecuma pensijas esot sociālās politikas jautājums, kam piemītot ilglaicīgs raksturs un kam nepieciešama stabilitāte. Tādēļ tiesiskajam regulējumam šajā jomā vajagot būt pietiekami stabilam un nemainīgam, lai indivīds varētu droši plānot savu nākotni, vadoties no tiesību normām.

Izvērtējot, vai apstrīdētās normas atbilst tiesiskās paļāvības principam, esot nepieciešams ņemt vērā to, vai personas paļaušanās uz agrākā tiesiskā regulējuma noteiktajām tiesībām bija likumīga, pamatota, saprātīga un vai tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties. Tāpat esot būtiski ņemt vērā to, vai likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, ir atkāpies no privātpersonām sākotnēji garantētajām tiesībām.

2.1. 1995. gada 2. novembra likumā „Par valsts pensijām” paredzētā kārtība esot veidota kā apdrošināšanas sistēma – personas pensija ir atkarīga no nodarbinātības periodā veiktajām iemaksām. Visu veidu valsts pensiju aprēķināšanas un piešķiršanas kārtība esot spēkā jau ilgu laiku un balstīta uz noteiktiem principiem.

Vecuma pensijas saņēmēji esot īpaša sabiedrības daļa, jo pārsvarā viņu vienīgais iztikas avots esot piešķirtā pensija. Līdz ar to neesot šaubu par to, ka personas, kurām ir tiesības uz vecuma pensiju, paļāvušās uz vecuma pensiju aprēķināšanas un piešķiršanas tiesisko regulējumu un šī paļaušanās ir bijusi likumīga, saprātīga un pamatota. Tiesiskais regulējums bijis spēkā ilgu laiku un bijis pietiekami noteikts un nemainīgs.

Kaut arī valstī esot pasliktinājusies ekonomiskā situācija, tiesiskās paļāvības principam joprojām esot būtiska loma tiesiskās valsts pastāvēšanā. Valsts pienākums esot nodrošināt tiesisko stabilitāti, savukārt personas esot tiesīgas paļauties uz to, ka valsts godprātīgi pildīs savu pienākumu. Neesot pieļaujama arī tāda situācija, ka valstiski nozīmīgs lēmums tiek pieņemts tikai divu dienu laikā un steidzamības kārtībā.

Vienlaikus esot atzīstams tas, ka tiesiskās paļāvības principam nav absolūta rakstura. Taču atkāpei no minētā principa vajagot atbilst Satversmē nostiprinātajiem konstitucionālajiem principiem un likumdevējam, izdarot šādus grozījumus, esot jāparedz „saudzējoša” pāreja uz jauno tiesisko

regulējumu. Saudzējoša pāreja varot izpausties gan kā noteikta perioda paredzēšana pārejai uz jauno tiesisko regulējumu, gan arī kā zaudējumu kompensēšana.

Pieteikumos īpaši uzsvērts, ka likumdevējs nav paredzējis pienākumu kompensēt vai atmaksāt vecuma pensijas saņēmējiem ieturēto valsts pensijas samazinājumu. Tieši pretēji – Saeima esot noraidījusi priekšlikumu, kas paredzējis noteikt kārtību, kādā atmaksājama ieturētā pensijas daļa.

2.2. Vērtējot apstrīdēto normu atbilstību samērīguma principam, esot jāņem vērā tas, ka labumam, ko iegūst sabiedrība no konkrētās tiesību normas vai tiesiskā regulējuma pieņemšanas, jābūt lielākam nekā kaitējumam, kas nodarīts personas tiesiskajām interesēm. Turklāt likumdevējam, pieņemot tiesību normu, esot jāizvērtē tās ietekme uz katru personu grupu, kuru šī norma var skart.

Pieteikumos norādīts, ka valsts budžeta līdzekļu taupīšana pati par sevi varot būt apstrīdēto normu leģitīmais mērķis, taču valsts budžeta līdzekļu taupīšana uz tik neaizsargātu sabiedrības grupu, proti, vecuma pensiju saņēmēju rēķina neesot pieļaujama.

Tāpat apstrīdēto normu leģitīmais mērķis nevarot būt Izmaksu likumā norādītais – „sniegt personām sociālo nodrošinājumu pieejamā finansējuma ietvaros”. Tieši otrādi, valstij esot jānodrošina tāds finansējums sociālo vajadzību nodrošināšanai, kāds paredzēts normatīvajos aktos.

Izvērtējot to, vai apstrīdētās normas ir samērīgas un vai to mērķus nebija iespējams sasniegt ar citiem, personu tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, esot jāņem vērā tas, ka sociālās tiesības ir atšķirīgas cilvēktiesības, jo ir atkarīgas no katras valsts ekonomiskās situācijas un tai pieejamiem resursiem. Ja finansējums valsts sociālajā budžetā esot nepietiekams minēto principu nodrošināšanai, tad valstij vajagot meklēt citas iespējas.

Saeimas deputātu pieteikuma papildu paskaidrojumos norādīts, ka citas iespējas esot šādas: pirmkārt, palielināt ieņēmumus, uzlabojot jau esošo nodokļu iekasēšanu; otrkārt, samazināt citus budžeta izdevumus; treškārt, ieviest jaunus nodokļus vai palielināt jau esošos nodokļus. Par apstrīdēto normu neatbilstību Satversmei liecinot arī likumprojekta anotācijā minētais risks, ka šīs normas varot būt pretrunā ar Satversmes 1. un 109. pantu.

2.3. Attiecībā uz Izmaksu likuma 3. panta pirmo daļu par būtisku trūkumu esot atzīstams arī tas, ka likumprojekta sagatavošanas laikā neesot notikušas konsultācijas ar ekspertiem. Līdz ar to neesot pienācīgi izvērtēts un esot pat apšaubāms šīs normas fiskālais efekts. Vienlīdz iespējama esot arī tāda situācija, ka šīs normas fiskālais efekts būs tieši pretējs un līdzekļi valsts sociālās apdrošināšanas budžetā samazināsies.

Tāpat arī neesot nekāda pamatojuma tam, kādēļ likumdevējs apstrīdētajās normās ietvēris tieši šādu pensiju izmaksu samazinājumu – 70 procentus. Pieteikumos apšaubīts arī apgalvojums, ka apstrīdētās normas pieņemtas tāpēc, ka tādas esot bijušas Latvijas starptautisko aizdevēju – Eiropas Komisijas un Starptautiskā Valūtas fonda (turpmāk – SVF) – prasības.

Izmaksu likuma 3. panta pirmā daļa neatbilstot Satversmes 91. pantam, jo paredzot strādājošos pensionārus nostādīt nevienlīdzīgā situācijā ar nestrādājošiem pensionāriem. Kā alternatīvs risinājums šai normai esot izteikts priekšlikums noteikt visiem pensionāriem vienādu ieturējumu, piemēram, 15 procentu apmērā. Tomēr šāds risinājums neesot pat apsvērts. Strādājošie pensionāri esot nostādīti nevienlīdzīgā situācijā arī ar strādājošajiem, kuri nav pensionāri. Šajā kontekstā nevienlīdzīgās attieksmes kritērijs esot vecums, bet diskriminācija vecuma dēļ esot atzīstama par vienu no aizliegtajiem diskriminācijas veidiem gan Latvijā, gan arī Eiropas Savienībā.

Neesot pamatots Ministru kabineta skaidrojums, ka Izmaksu likuma 3. panta pirmās daļas piemērošana ir saudzējoša, jo netiek attiecināta uz

atsevišķām pašnodarbinātajām personām. Šāds uzskats esot vispārīgs un nepamatots, jo neesot darīts zināms precīzs to personu skaits, kurām šāds pensijas izmaksas samazinājums netikšot piemērots. Tāpat vajagot ņemt vērā to, ka personas, kuru ienākumi nepārsniedz vienu minimālo mēnešalgu, likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” izpratnē nav obligāti sociāli apdrošinātās personas, tāpēc tām arī netiekot veikts valsts piešķirtās vecuma pensijas pārrēķins atbilstoši to izdarītajām valsts sociālās apdrošināšanas iemaksām.

Vērtējot apstrīdētās normas Satversmes 105. panta aspektā, esot jāņem vērā, ka Latvijas pensiju sistēma balstīta uz apdrošināšanas principu. Proti, katra persona vai tās darba devējs veic iemaksas, kas savukārt veido katras personas pensijas kapitālu. Līdz ar to vismaz tā pensijas daļa, kas aprēķināta kopš 1996. gada 1. janvāra, esot atzīstama par personas nopelnītu un to valsts apņēmusies izmaksāt, personai sasniedzot konkrētu vecumu.

Izmaksu likuma 3. panta pirmā daļa nesamērīgi ierobežojot personas tiesības uz īpašumu, jo aprēķinātā pensija paliekot nemainīga, bet izmaksāti tiekot vienīgi 30 procenti no aprēķinātās pensijas. Šādā veidā tiekot pārkāpts tiesību uz īpašumu kodols un mazināta turpmākā uzticība visai pensiju sistēmai. Ja valsts, piemēram, būtu noteikusi, ka šādi ieturējumi no pensijas atzīstami par aizņēmumiem, kas vēlāk ir atdodami, tad ierobežojums būtu samērīgs.

2.4. Vērtējot apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 109. pantam, esot jāņem vērā: ja valsts kādu pamattiesību iekļāvusi konstitūcijā, tad tās pienākums esot arī to īstenot.

Pieņemot kādus pārgrozījumus sociālo tiesību jomā, valstij vajagot paredzēt zināmu laiku, lai skartās personas tiem varētu pienācīgi sagatavoties. Šajā gadījumā sagatavošanās laiks esot bijis tikai divas nedēļas garš. Pat Ministru kabineta iesniegtā likumprojekta anotācijā esot tieši norādīts, ka Izmaksu likuma piemērošana ar 2009. gada 1. jūliju nav iespējama, jo periodā

no 2009. gada 1. jūlija līdz jaunās kārtības ieviešanai radīšoties pensiju un pabalstu pārmaksas.

Latvija esot ratificējusi virkni starptautisko līgumu, kas attiecas uz sociālo tiesību jomu. No šiem dokumentiem izrietot secinājums, ka cilvēktiesību īstenošanā priekšroka jādod tām tiesību normām, kuras nosaka plašāku cilvēktiesību saturu un lielākas iespējas cilvēktiesību aizsardzībai. Pienākums aizsargāt un nodrošināt cilvēktiesības noteiktā apmērā neliedzot valstij mainīt attiecīgo cilvēktiesību īstenošanas nosacījumus, taču attiecīgās izmaiņas nevarot būt tādas, kas sašaurina cilvēktiesību saturu.

Ņemot vērā minēto, Pieteikumu iesniedzēji lūdz Satversmes tiesu atzīt, ka Izmaksu likuma 2. panta pirmā daļa neatbilst Satversmes 1. un 109. pantam, bet 3. panta pirmā daļa neatbilst Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam, kā arī atzīt abas apstrīdētās normas par spēkā neesošām no to pieņemšanas dienas.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – nepiekrīt Pieteikumu iesniedzēju argumentiem un lūdz Satversmes tiesu atzīt pieteikumus par nepamatotiem un noraidīt.

3.1. Izvērtējot apstrīdēto normu atbilstību Satversmei, nevarot ignorēt faktorus, kas saistīti ar ekonomisko situāciju valstī un Latvijas valsts budžeta iespējām. Sākot no 2008. gada, ekonomiskā attīstība ievērojami pasliktinājusies. Iekšzemes kopprodukta kritums 2009. gada otrajā ceturksnī bijis 19,6 procenti salīdzinājumā ar atbilstošo iepriekšējā gada periodu. Līdz ar to vajadzējis veikt efektīvus pasākumus valsts ekonomikas lejupslīdes apturēšanai.

Saskaņā ar 2009. gada 11. marta Deklarāciju par Ministru kabineta iecerēto darbību valdība esot apņēmusies panākt budžeta deficīta samazinājumu. Tas izrietējis gan no saistībām pret Eiropas Komisiju un SVF, gan arī no apņemšanās apturēt valsts ekonomikas lejupslīdi.

Liels ekonomiskās aktivitātes kritums noteicis arī būtisku valsts budžeta ieņēmumu kritumu. Līdz ar to likumā „Grozījumi likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam”” ministriju un citu centrālo valsts iestāžu budžetos ticis plānots būtisks izdevumu samazinājums, lai panāktu budžeta konsolidāciju 500 miljonu latu apmērā. Ņemot vērā situāciju valsts budžetā, esot izstrādāts arī Izmaksu likums. Minētie budžeta konsolidācijas pasākumi esot balstīti uz 2009. gada 11. jūnijā noslēgto vienošanos starp valdību veidojošajām politiskajām partijām, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienību, Latvijas Darba devēju konfederāciju, Latvijas Pašvaldību savienību, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru un Latvijas Pensionāru federāciju (turpmāk – 11. jūnija vienošanās).

Saeima norāda, ka sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta darbības princips esot pašfinansēšanās, proti, sociālās apdrošināšanas normatīvie akti paredzot visciešāko saikni starp sociālās apdrošināšanas iemaksām un sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem.

Pensijas un pabalsti piederot pie sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem un to saņēmējiem tiek nodrošināti no sociālās apdrošināšanas iemaksām, kuras veic šobrīd strādājošie. Atbildes rakstos uzsvērts, ka speciālā budžeta izdevumi nepārtraukti palielinājušies iepriekšējo gadu straujā algu pieauguma ietekmē. Tā rezultātā pieaudzis gan pensiju un pabalstu apmērs, gan arī atsevišķu pakalpojumu saņēmēju skaits. Lai arī 2009. gada 1. janvārī sociālā budžeta atlikums bijis 951,1 miljons latu, līdz 2009. gada 1. augustam tas esot samazinājies par 153,5 miljoniem latu. Tātad, ja apstrīdētās normas netiktu pieņemtas, ievērojot sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izpildi un ieņēmumu prognozes, kā arī plānotos izdevumus nākamajiem gadiem, valsts speciālā budžeta uzkrājums tiktu izlietots jau pāris gadu laikā.

3.2. No Satversmes 1. panta izrietošais tiesiskās paļāvības princips neliedzot likumdevējam tiesības atkāpties no līdzšinējās prakses, kaut arī tā bijusi stabila. Šāda atkāpšanās esot ne vien pieļaujama, bet arī nepieciešama

gadījumos, kad jāizvēlas piemērotāks un acīmredzami vairāk atbilstošs risinājums.

Tiesiskās paļāvības principam esot konstitucionāla vērtība, tomēr vienlīdz liela konstitucionāla vērtība esot arī citu personu tiesību aizsardzībai un sabiedrības labklājībai, ko iespējams nodrošināt, efektīvi pārdalot kopējo labumu un sabalansējot valsts ienākumus ar izdevumiem. Tiesiskās paļāvības princips nenozīmējot, ka likumi nekad netiks grozīti. Pretējā gadījumā valsts regulēšanas iespējas tikai arvien vairāk samazināšoties, līdz beidzot valsts „sastings”.

3.3. Izmaksu likuma 3. panta pirmā daļa atbilstot Satversmes 91. pantam, jo sociālā nodrošinājuma mērķis esot garantēt personai iztiku tajos gadījumos, kad šī persona dažādu iemeslu dēļ neesot spējīga aktīvi iesaistīties darba tiesiskajās attiecībās un pati sevi nodrošināt. Vecums esot viens no tiem gadījumiem, kad persona saņem sociālo nodrošinājumu – vecuma pensiju. Atšķirīga valsts vecuma pensijas samazinājuma apmēra noteikšana strādājošiem pensionāriem salīdzinājumā ar nestrādājošiem pensionāriem un pensionāriem ar citiem ienākumiem esot pamatota ar to, ka strādājošajiem pensionāriem papildus valsts vecuma pensijai esot arī algotā darbā gūtie ienākumi, kas ļaujot viņiem pašiem sevi nodrošināt.

Izmaksu likuma 3. panta pirmajā daļā ietvertā atšķirīgā attieksme pret personām, kurām piemērojama šī norma, esot samērīga ar labumu, ko iegūstot sabiedrība. Ar apstrīdētās normas palīdzību tiekot garantēta sociālās apdrošināšanas pakalpojumu izmaksa un noteiktie tiesību ierobežojumi tiekot sabalansēti, ņemot vērā personas vecumu kā sociālo risku, kas ietekmē personas spēju sagādāt sev iztiku un pašai sevi nodrošināt.

Savukārt strādājošie pensionāri un strādājošie darbspējīgā vecumā attiecībā pret Izmaksu likuma 3. panta pirmo daļu neatrodies vienādos un salīdzināmos apstākļos, līdz ar to neesot pamata analizēt, vai Izmaksu likuma

3. panta pirmā daļa paredz atšķirīgu attieksmi un vai atšķirīgajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats.

3.4. Vērtējot Izmaksu likuma 3. panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 105. pantam, Saeima norāda, ka „sociālās apdrošināšanas iemaksu veikšanu nevar uzskatīt par īpašuma veidošanu un nav pamatots viedoklis, ka atbilstoši likumam „Par valsts pensijām” pensiju sistēma ir „īpašumu” veidojoša, jo tā balstās uz principu, ka persona veic noteiktas iemaksas”. Kaut arī Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr. 2007-01-01 esot konstatējusi tiesību uz pensijas izmaksu atbilstību Satversmes 105. panta pirmajā teikumā ietvertā jēdziena „īpašums” saturam, būtu lietderīgi šo jautājumu pārvērtēt tieši Izmaksu likuma 3. panta pirmās daļas kontekstā.

3.5. Apstrīdētās normas nepārkāpjot arī Satversmes 109. pantu, jo sociālās tiesības esot īpašas un atšķirīgas tiesības. Šo tiesību īstenošana esot atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem.

Ekonomiskā izaugsme un nodarbinātība esot augstāka līmeņa sociālās aizsardzības sistēmas priekšnosacījumi. Laikā no 2002. gada līdz 2008. gadam, paaugstinoties valsts ekonomiskās izaugsmes tempiem un attiecīgi pieaugot arī speciālā budžeta ieņēmumiem, esot veikta virkne dažādu izmaiņu pensiju jomā, lai sniegtu atbalstu pensijas saņēmējiem, turklāt uzsvars esot likts uz nelielo pensiju saņēmējiem.

Pirms apstrīdēto normu pieņemšanas būtiski samazinājušies strādājošo darba ienākumi, kā arī pieaudzis bezdarbs. Rezultātā būtiski samazinājušies ieņēmumi speciālajā budžetā, ko pamatā veido sociālās apdrošināšanas iemaksas. Līdz ar to esot bijis nepieciešams līdzsvarot izdevumus un ienākumus šā budžeta ietvaros.

Apstrīdēto normu pieņemšana esot uzskatāma par nepieciešamu rīcību, un tās mērķi neesot bijis iespējams sasniegt ar citiem, indivīda tiesības mazāk

ierobežojošiem līdzekļiem. Tā kā speciālā budžeta ieņēmumi veidojas no sociālās apdrošināšanas iemaksām, ietaupījumu tajā esot bijis iespējams panākt, vienīgi samazinot personām noteiktā sociālā nodrošinājuma apmēru.

3.6. Apstrīdētās normas, kas paredzot nelielu un terminētu valsts pensijas apmēra samazinājumu, esot jāskata kontekstā ar apstākli, ka laikā, kad ekonomiskā situācija uzlabojās un pieejamie resursi palielinājās, arī valsts pensiju apmērs vairāku gadu gaitā ticis būtiski palielināts.

Saeima īpaši vērš Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka apstrīdētajās normās noteiktais ierobežojums esot iecerēts tikai kā pagaidu risinājums un Izmaksu likuma 9. pantā ietverts pastāvīgs un publiski kontrolējams šā likuma pārbaudes mehānisms.

Ņemot vērā minēto, Saeima lūdz Satversmes tiesu atzīt, ka Izmaksu likuma 2. panta pirmā daļa atbilst Satversmes 1. un 109. pantam, bet 3. panta pirmā daļa – Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam.

4. Pieaicinātās personas – **Ministru kabineta** – argumenti, ar kuriem tiek pamatota apstrīdēto normu atbilstība Satversmei, ir līdzīgi Saeimas argumentiem.

Atbildot uz Satversmes tiesas jautājumiem, tiek norādīts, ka Izmaksu likuma anotācijā ietverto norādi uz iespējamām pretrunām ar Satversmi vajagot uztvert kā uzmanības vēršanu uz iespējamo risku, kas būtu īpaši izvērtējams katrā likumprojekta apspriešanas posmā. Minētā norāde anotācijā esot informatīva, bet ne faktoloģiska, jo tajā neesot nedz norādīti konkrēti fakti, nedz sniegti argumenti, kas liecinātu par attiecīgo Satversmes pantu pārkāpumiem.

Starptautiskie aizdevēji sarunu gaitā vairākkārt esot vērsuši Ministru kabineta uzmanību uz to, ka pat pēc pensiju indeksācijas iesaldēšanas sociālā budžeta ilgtspēja būšot apdraudēta. Tomēr sociālā sfēra esot iespēju robežās

saudzēta un tādi vecuma pensijas samazinājumi, kādus paredz apstrīdētās normas, neesot iekļauti nevienā no sākotnējiem aizdevuma līgumiem. Tie esot ietverti tikai pēdējā posmā: attiecībā uz Eiropas Kopienu – 2009. gada 13. jūlija Papildu saprašanās memorandā; attiecībā uz SVF – papildinātajā Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes programmā, kas Saeimā apstiprināta 2009. gada 16. jūnijā. Ministru kabinets vērs Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka SVF, pamatojoties uz pārskata misijas atzinumu, kas tiek izskatīts tā valdē, var nepiešķirt kārtējo aizdevuma daļu, ja nodomu protokolos ietvertās apņemšanās netiek izpildītas.

11. jūnija vienošanās izstrādes sarunu gaitā esot vērtēti un diskutēti arī citi, alternatīvi pensiju samazināšanas risinājumi, tomēr diskusiju rezultātā vienošanās panākta tikai par vienu konkrētu risinājumu. Balstoties uz minēto vienošanos un ievērojot, ka to atbalstīja ne vien valdību veidojošās politiskās partijas, bet arī visai plaša sabiedrības daļa, esot sagatavots attiecīgs Izmaksu likuma projekts. Tā kā šis likumprojekts precīzi atspoguļojis panākto vienošanos, tā sagatavošanas laikā diskutēt par citiem risinājumiem vai papildus konsultēties ar ekspertiem nebūtu bijis racionāli. Budžeta deficītu samazināt vajadzējis nekavējoties, pretējā gadījumā būtu apdraudēta starptautiskā aizdevuma saņemšana.

Ministru kabinets norāda, ka daļai personu, kuras saņem vecuma pensiju un turklāt ir pašnodarbinātie, pensijas samazinājums kā strādājošiem pensionāriem netiekot piemērots. Ņemot vērā vecuma pensijas kā sociālās drošības sistēmas daļas mērķi – pasargāt personas, lai tās nepaliktu bez ienākumiem gadījumos, kad vecuma dēļ vairs nevar strādāt un gūt ienākumus no darba, Ministru kabinets uzskata, ka pensiju samazināšana strādājošiem pensionāriem atbilst taisnīguma principam. Šis esot vienīgais risinājums, kas izrietot no fakta, ka valstī valdot visdziļākā krīze un iekšzemes kopprodukta kritums esot vislielākais Eiropā. Ministru kabinets arī norāda, ka citās budžeta

sadaļās izdevumu samazināšana sākusies jau 2008. gada vasarā un līdz 2009. gada jūlijam visas iespējas šajā ziņā bijušas izsmeltas.

Ministru kabinets informē, ka valsts pārvalde atrodas nepārtrauktā attīstībā un strukturālās reformas tika uzsāktas jau pirms ekonomisko rādītāju pasliktināšanās. Piemēram, kopējais atlīdzībai valsts tiešās pārvaldes iestādēs paredzēto valsts budžeta izdevumu samazinājums salīdzinājumā ar 2008. gadu esot 296,7 miljoni latu.

5. Pieaicinātā persona – Finanšu ministrija – norāda, ka atbilstoši Likuma par budžetu un finanšu vadību 34. panta otrajai daļai valsts budžeta izpildītājiem, speciālā budžeta gadījumā – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai (turpmāk – VSAA) – esot tiesības noslēgt vienošanos ar Valsts kasi par speciālā budžeta līdzekļu atlikuma ieguldīšanu noguldījumu veidā, kā arī ieguldīt šo līdzekļu atlikumu Latvijas valsts vērtspapīros. Atbilstoši VSAA un Valsts kases noslēgtajiem līgumiem un šajos līgumos noteiktajos termiņos procentu ieņēmumi par speciālā budžeta līdzekļu atlikuma termiņnoguldījumu un ieņēmumi par speciālā budžeta kontu atlikuma izmantošanu tiekot ieskaitīti sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta kontos un novirzīti izdevumu segšanai atbilstoši likumam par valsts budžetu kārtējam gadam. Valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta līdzekļi tiekot izvietoti Valsts kasē atbilstoši finanšu tirgus likmēm.

Finanšu ministrija vērš Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka valsts budžeta izpildes rādītāji, arī valsts speciālā budžeta ieņēmumu, izdevumu un finansējamā deficīta apjoms, kā arī šā deficīta finansēšanas avots, tiekot noteikti gadskārtējā valsts budžeta likumā un neesot saistīti ar faktisko resursu atlikumu Valsts kases vienotajos budžeta kontos Latvijas Bankā.

Izmaksu likuma projektu esot izstrādājusi Labklājības ministrija, līdz ar to detalizētu informāciju par vērtētajiem alternatīvajiem risinājumiem, likumprojekta anotācijā ietvertajiem sociālā budžeta ietaupījuma aprēķiniem,

kā arī informāciju par konsultācijām ar ekspertiem Finanšu ministrija nevarot sniegt.

Ministrija informē, ka 2009. gada astoņos mēnešos nodokļu maksātāju kopējais parāds valsts sociālās apdrošināšanas budžetam bijis 108,0 miljoni latu, tas ir, par 32,9 miljoniem latu jeb 43,8 procentiem vairāk nekā atbilstošajā 2008. gada periodā.

Tāpat tiek norādīts, ka, ņemot vērā valsts kredītreitinga līmeni, iespējas aizņemties finanšu tirgos šajā gadā bijušas ierobežotas. Tāpēc starptautiskie aizdevumi esot galvenais budžeta deficīta finansēšanas avots. Saņemtie aizdevumi ļāvuši gan palielināt valsts iekšējā aizņēmuma vērstapīru emisijas apjomus, tādējādi nodrošinot valsts budžeta saistību izpildei nepieciešamo finansējumu, gan arī neizmantot 2009. gada otrajā pusē piešķirtos starptautiskā aizdevuma līdzekļus.

6. Pieaicinātā persona – Valsts kase – norāda, ka, veicot Likumā par budžetu un finanšu vadību noteiktos uzdevumus un pildot Valsts kases nolikumā noteiktās funkcijas, tā citastarp atverot kontus valsts budžeta izpildei, rīkojot valsts budžeta līdzekļu kontus Latvijas Bankā un citās kredītiestādēs, nodrošinot valsts budžeta deficīta finansēšanai un parāda saistību izpildei nepieciešamos resursus, kā arī valsts budžeta finanšu līdzekļu vadības ietvaros veicot budžeta līdzekļu ieguldīšanu. Kopš 2007. gada 1. janvāra speciālā budžeta uzkrājuma līdzekļi kopā ar citiem pieejamiem resursiem tiek izmantoti kopējās naudas plūsmas nodrošināšanai Valsts kases vienotajos budžeta kontos Latvijas Bankā, līdz ar to savlaicīgi nodrošinot līdzekļu pieejamību valsts budžeta izpildei atbilstoši apstiprinātajam gadskārtējam likumam par valsts budžetu un citu finansiālo saistību izpildei.

Valsts kase vērš Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka valsts budžeta izpildes rādītāji, arī valsts speciālā budžeta ieņēmumu, izdevumu un finansējuma deficīta apjoms, kā arī šā deficīta finansēšanas avots, tiek

noteikti gadskārtējā valsts budžeta likumā un neesot saistīti ar faktisko resursu atlikumu Valsts kases vienotajos budžeta kontos Latvijas Bankā.

Saskaņā ar likumu „Par valsts budžetu 2009. gadam” valsts speciālā budžeta deficīta finansēšanas avots esot iepriekšējos gados uzkrātais līdzekļu atlikums. Ņemot vērā to, ka gada beigās valsts speciālā budžeta kontos esošie līdzekļi var tikt izmantoti nākamajā saimnieciskajā gadā, apgalvojums, ka sociālā budžeta līdzekļu atlikums jau ir izlietots, neesot korekts. Pēc Valsts kases datiem, 2009. gada augusta beigās valsts speciālā budžeta uzkrājums veidojis 845,4 miljonus latu, no kuriem 522,5 miljoni latu bijuši izvietoti termiņnoguldījumos un 322,9 miljoni latu – kontu atlikumos Valsts kasē. Valsts kase vienotas finanšu vadības prakses ietvaros gādājot par to, lai būtu atbilstoši resursi valsts speciālā budžeta izdevumiem, kādi paredzēti gadskārtējā valsts budžeta likumā.

7. Pieaicinātā persona – **Labklājības ministrija** – norāda, ka sociālās apdrošināšanas sistēmas darbības princips ir pašfinansēšanās. Proti, pašreizējās izmaksas pensiju un pabalstu saņēmējiem tiek segtas no šobrīd strādājošo veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām. Pasliktinoties valsts ekonomiskajai situācijai, pieaugot bezdarbam un samazinoties iedzīvotāju darba ienākumiem, samazinoties arī valsts sociālās apdrošināšanas budžeta ieņēmumi. Tā rezultātā budžeta ieņēmumi nesedzot izdevumus un tiekot apdraudēta sociālās apdrošināšanas sistēmas, bet līdz ar to – arī pensiju sistēmas darbība.

Pašreizējās sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta situācijas izvērtējums un prognozes turpmākajiem gadiem skaidri norādot, ka tādā gadījumā, ja sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi netikšot steidzami pārskatīti, finanšu līdzekļi sociālās apdrošināšanas pakalpojumu izmaksai būšot ierobežoti, savukārt valsts sociālās apdrošināšanas budžeta uzkrājums – izlietots un budžetā veidošoties reāls deficīts.

Izmaksu likuma projektu vajadzējis izstrādāt ļoti īsā laikā, tāpēc izvērtēt alternatīvas nebijis iespējams. Tā paša iemesla dēļ nebijis iespējams arī pilnvērtīgi un vispusīgi izvērtēt likumprojektā paredzēto valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu ierobežojumu atbilstību Satversmē noteiktajiem vai no tās normām izrietošajiem tiesību principiem. Tas esot attiecīgi norādīts likumprojekta anotācijā.

Labklājības ministrija vērš Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka daļai personu, kuras saņem vecuma pensiju un vienlaikus ir pašnodarbinātie, pensijas samazinājums kā strādājošajiem netikšot piemērots. Savukārt pensijas saņēmējiem, kuru darba ienākumi ir minimālās darba algas apmērā vai tuvu tam, bet kuriem piešķirtās pensijas apmērs ir vienāds ar vidējo pensijas apmēru valstī vai pat lielāks, vajagot izvēlies – turpināt vai neturpināt darba tiesiskās attiecības.

8. Pieaicinātā persona – Nodarbinātības valsts aģentūra – norāda, ka, vērtējot Izmaksu likuma ietekmi uz brīvo darba vietu skaita izmaiņām, secināms, ka brīvo darba vietu skaits nav būtiski mainījies saistībā ar šā likuma spēkā stāšanos un pensionāru iespējamo aiziešanu no darba. Tomēr atsevišķos gadījumos aģentūras filiālēs esot konstatēts, ka darba devēji šā gada jūnijā beigās un jūlija sākumā pieteikuši vakances, pamatojoties uz darba tiesisko attiecību pārtraukšanu ar strādājošiem pensionāriem.

Vienlaikus tiek norādīts, ka šobrīd pieteikto brīvo darba vietu skaitu ietekmē arī vispārējie ekonomiskie faktori. To dēļ uzņēmumiem esot nepieciešams samazināt nodarbināto skaitu. Tādējādi pensionāru aiziešana no darba varētu būt viens no iespējamiem veidiem, kādos uzņēmumi samazina darbinieku skaitu un likvidē darba vietas.

9. Pieaicinātā persona – Latvijas Banka – norāda, ka 2009. gada jūnijā kopš tā paša gada sākuma uzkrātais valsts konsolidētā budžeta deficīts sasniedzis 458 miljonus latu jeb 3,5 procentus no prognozētā gada iekšzemes

kopprodukta. Tad esot prognozēts, ka līdz gada beigām minētais deficīts varētu sasniegt 1,3 miljardus latu. Ja budžeta deficīts netiktu samazināts par 500 miljoniem latu, tiktu apdraudēta gan starptautiskā aizdevuma saņemšana, gan valsts funkciju veikšana, gan arī pēc iespējas ātrāka ekonomiskās aktivitātes atjaunošanās valstī.

Apstrīdēto normu pieņemšana bijusi daļa no fiskālās konsolidācijas, un apstrīdēto normu ietekme uz izdevumu samazināšanu 2009. gadā plānota 88 miljonu latu apmērā. Latvijas Banka uzskata, ka tādējādi likumdevējam esot izdevies sasniegt tā izraudzīto pamatmērķi.

Pastāvējušas dažādas alternatīvas tam, kā samazināt budžeta deficītu. Ekonomiski pamatotāku vai citādi likumdevēja izraudzītā mērķa sasniegšanai piemērotāku alternatīvu iespējamība esot tieši nosakāma budžeta veidošanas ietvaros. Latvijas Bankas kompetencē esot konsultāciju sniegšana Saeimai un Ministru kabinetam. Savukārt budžeta veidošana un apstiprināšana esot Ministru kabineta un Saeimas kompetencē.

Latvijas Bankas rīcībā neesot informācijas par to, ka starptautiskie aizdevēji būtu pieprasījuši apstrīdētajās normās noteikto pensiju izmaksu samazinājumu.

10. Pieaicinātā persona – Valsts kontrole – norāda, ka neesot veikusi revīzijas, kuru ietvaros tiktu vērtēta valdības darbība ekonomiskās krīzes novēršanai.

Vienlaikus Valsts kontrole vērš Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka 2008. gadā kopumā veiktas 32 likumības revīzijas un par 11 likumības revīzijās konstatētajiem tiesību normu pārkāpumiem ziņots Ģenerālprokuratūrai. Minētie pārkāpumi saistīti ar valsts un pašvaldību finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanu, pārkāpumiem grāmatvedībā, nodokļu un finanšu jomu, iepirkumu regulējošu normatīvo aktu neievērošanu, interešu konflikta

situācijām un citiem dažāda rakstura pārkāpumiem. Konstatētie tiesību normu pārkāpumi kvalificēti gan kā valsts un pašvaldību finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšana, gan kā nolaidīga valsts amatpersonas pienākumu pildīšana, gan kā valsts amatpersonu pilnvaru pārsniegšana, gan kā nelietderīga rīcība ar valsts budžeta un pašvaldību budžetu līdzekļiem.

Valsts kontrole arī norāda, ka, īstenojot revīziju „Par Latvijas Republikas 2008. gada pārskatu par valsts budžeta izpildi un par pašvaldību budžetiem”, esot konstatēts, ka atsevišķas valsts iestādes nav ievērojušas ar tiesību aktiem noteiktos prēmiju izmaksas un materiālās stimulēšanas ierobežojumus. Līdz ar to budžeta līdzekļi nav izlietoti efektīvi vai izmantoti pretēji normatīvajiem aktiem.

11. Pieaicinātā persona – Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) – norāda, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu pieder pie sociālajām tiesībām, kas ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo to īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem. Tādēļ arī starptautiskajos dokumentos sociālās tiesības esot formulētas kā vispārīgi valsts pienākumi, atstājot dalībvalstīm plašu rīcības brīvību šo tiesību īstenošanā. Vienlaikus vērā ņemams esot tas, ka šīs tiesības iekļautas konstitūcijā un līdz ar to valsts no to īstenošanas nevarot atteikties. Minētais secinājums izrietot arī no sociāli atbildīgas valsts principa. Likumdevējs Izmaksu likumā esot noteicis pensijas izmaksu ierobežojumus uz laiku, tādējādi sašaurinot Satversmes 109. pantā garantētās personu pamattiesības.

Atsaucoties uz Satversmes tiesas un Lietuvas Konstitucionālās tiesas praksi, Tiesībsargs atzīst, ka apstrīdētās normas vērtējamas arī Satversmes 105. panta kontekstā. Noskaidrojot apstrīdēto normu leģitīmo mērķi, tiek secināts, ka par tādu atzīstama pensiju speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu sabalansēšana. Īpaši uzsverama esot nepieciešamība izvairīties no

deficīta veidošanās valsts pensiju speciālajā budžetā, kā arī nodrošināt to, lai pensiju izmaksa būtu iespējama arī nākotnē.

Vērtējot apstrīdēto normu samērīgumu, Tiesībsargs pievienojas Saeimas atbildes rakstā norādītajam, ka šajā gadījumā nevarot tikt ignorēti ekonomiskie faktori. Proti, ārkārtas situācijās pensiju tiesisko regulējumu varot grozīt, arī samazinot pensiju lielumu tiktāl, ciktāl tas nepieciešams vitāli svarīgu sabiedrības un valsts interešu nodrošināšanai un citu konstitucionālo vērtību aizsardzībai.

Tāda grupa kā vecāka gadagājuma cilvēki esot īpaši atkarīga no valsts ekonomiskās un sociālās situācijas. Šajā grupā ietilpstot arī daudz tādu personu, kurām neesot adekvātu iztikas līdzekļu un kuras esot sociāli mazaizsargātas. Likumdevējs neesot paredzējis minimālo tiesību apjomu, kas personai būtu jāgarantē jebkurā gadījumā, lai tā spētu nodrošināt savas pamatvajadzības. Minētais uzskatāms par valsts pamatpienākumu nepildīšanu, kam neesot attaisnojuma. Šāds pienākums valstij izrietot arī no sociāli atbildīgas valsts principa, kura mērķis esot sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu. Sociālais taisnīgums ietverot rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu, vājāko sabiedrības locekļu aizsardzību un iespēju vienlīdzību.

Tiesībsargs uzsver, ka saskaņā ar apstrīdētajām normām strādājošie pensionāri tiek netieši diskriminēti salīdzinājumā ar tiem strādājošajiem, kuri nav sasnieguši pensijas vecumu, jo tiekot ierobežotas pensionāru iespējas brīvi izvēlēties nodarbošanos. Apstrīdētā norma piespiežot strādājošos pensionārus izvēlēties – vai nu saņemt pilnu pensiju, vai arī turpināt strādāt.

Arī informācija par apstrīdēto normu alternatīvām esot pretrunīga. Neesot gūstams apstiprinājums tam, ka likumprojekta izstrādātāji un Saeima būtu pietiekami izvērtējuši, vai izvirzīto mērķi nav iespējams sasniegt ar citiem, alternatīviem līdzekļiem, kas mazāk ierobežotu personas pamattiesības.

Ministru kabinetam un Saeimai vajadzējis ņemt vērā arī Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta spriedumu lietā Nr. 2001-12-01. Acīmredzama šā sprieduma atziņu ignorēšana esot atzīstama par nepieņemamu demokrātiskā valstī.

Tiesībsargs arī norāda, ka likumdevējs nav paredzējis saudzējošu pāreju uz jauno tiesisko regulējumu. Proti, laiks no apstrīdēto normu pieņemšanas līdz to spēkā stāšanās brīdim esot bijis pārmērīgi īss. Tādējādi personām esot liegta iespēja pienācīgā kārtā sagatavoties pārmaiņām un plānot savu turpmāko dzīvi atbilstoši samazinātajam pensijas apmēram, it īpaši ņemot vērā to, ka pensija ir būtisks un vairākumam pensionāru – vienīgais iztikas avots.

12. Pieaicinātā persona – Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība (turpmāk – LBAS) – norāda, ka, izstrādājot grozījumus 2009. gada budžetā, konsultācijas ar to esot notikušas. Savukārt, izstrādājot apstrīdētās normas, nekādas apspriedes ar LBAS neesot notikušas. Pirms 11. jūnija vienošanās parakstīšanas LBAS esot norādītas divas alternatīvas – vai nu parakstīt minēto dokumentu, vai arī to neparakstīt, bet tādā gadījumā rēķināties ar to, ka Latvijas Republika nesaņemšot starptautisko aizdevumu.

Lai arī LBAS neesot kompetenta sniegt viedokli par apstrīdēto normu atbilstību Satversmei, tomēr tā norāda, ka šīs normas varētu būt pretrunā ar Satversmes 1. un 109. pantu.

Īpaši tiek uzvērts tas, ka lielākajai daļai valsts pensijas saņēmēju pensija esot mazāka par valstī noteikto iztikas minimumu. 2010. gadā valstī būšot 200 000 trūcīgu personu. Šādos apstākļos, samazinot izmaksājamo pensijas apmēru, valsts ietaupījumu panākot uz sociāli vismazāk aizsargāto personu rēķina.

13. Pieaicinātā persona – Latvijas Darba devēju konfederācija (turpmāk – LDDK) – norāda, ka 11. jūnija vienošanās būtu uzskatāma nevis

tikai par sociālo partneru, bet gan par sociālo partneru un citu organizāciju vienošanos. Pirms tās noslēgšanas nekādas citas apspriedes neesot notikušas. Vienīgā apspriede notikusi 2009. gada 11. jūnijā pirms minētās vienošanās noslēgšanas. LDDK neesot kompetenta izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību Satversmei.

14. Pieaicinātā persona – **Latvijas Pašvaldību savienība** (turpmāk – LPS) – norāda, ka, sagatavojot 11. jūnija vienošanos, esot apsvērtas arī šādas alternatīvas – neapliekumā minimuma samazināšana līdz 0 latiem vai pensiju samazināšana par 15 procentiem. LPS pensiju samazināšanu neesot atbalstījusi, norādot, ka trūkstošais finansējums būtu gūstams no valsts pārvaldes līdzekļiem. Nekādas citas konsultācijas neesot notikušas.

LPS norāda, ka tā neesot kompetenta izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību Satversmei, tomēr atzīst, ka tās esot pretrunā ar Satversmes 1. pantu. Vietējo pašvaldību rīcībā neesot pietiekami daudz resursu, lai pilnībā nodrošinātu likumos un Ministru kabineta noteikumos paredzēto obligāto sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sniegšanu iedzīvotājiem.

15. Pieaicinātā persona – **Latvijas Pensionāru federācija** (turpmāk – LPF) – norāda, ka 11. jūnija vienošanās tekstu LPF priekšsēdētāja saņēma tikai 2009. gada 11. jūnijā plkst. 22.20 un nekādus grozījumus tajā vairs nebija iespējams izdarīt. Vienošanās ar tajā ietvertajām izmaiņām esot pieņemta bez jebkādas saskaņošanas ar LPF. LPF priekšsēdētāja, iepazinusies ar 11. jūnija vienošanās „C” sadaļu, atzinusi, ka tajā ietvertais pasākumu kopums ir prettiesisks. Viņas iebildumus uzklaušījis tikai Valsts prezidents, kurš ieteicis šo vienošanos parakstīt.

Izstrādājot sociālā nodrošinājuma jomā ieviešamās izmaiņas, esot apsvērti vairāki alternatīvi risinājumi.

Uz Ministru kabineta 2009. gada 8. jūnija sēdi LPF priekšsēdētāja esot uzaicināta, lai uzklausītu Finanšu ministrijas pārstāvja priekšlikumus, bet tie neesot bijuši pieņemami. Tāpēc LPF priekšsēdētāja lūgusi iespēju jautājumu, kas attiecas uz sociālā nodrošinājuma samazināšanu, apspriest ar labklājības ministru un LPF valdes locekļiem.

2009. gada 9. jūnijā, tiekoties ar labklājības ministru, esot panākta vienošanās par pensiju samazinājumu 20 procentu apmērā tiem strādājošajiem pensionāriem, kuru pensijas ir lielākas par 100 latiem, un par piemaksu neizmaksāšanu tiem pensionāriem, kuri pensionējušies pēc 1996. gada 1. janvāra. Ministru kabineta 2009. gada 9. jūnijā sēdē minētās vienošanās neesot akceptētas.

LPF norāda, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 1., 105. un 109. pantam, un tās argumenti ir līdzīgi Pieteikumu iesniedzēju argumentiem.

16. Pieaicinātā persona – Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas priekšsēdētāja Aija Barča – Satversmes tiesu informē, ka viņas vadītā komisija vairākkārt esot vērsusi Saeimas uzmanību uz to, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmei. Šā iemesla dēļ esot organizētas arī vairākas komisijas sēdes, kurās izstrādāti apstrīdēto normu pieņemšanai alternatīvi risinājumi. Piemēram, ticis izstrādāts priekšlikums noteikt pensijas maksimālo apmēru – 350 latu, savukārt strādājošiem pensionāriem noteikt pensiju izmaksas ierobežojumu 50 procentu apmērā.

A. Barča vērs Saeimas tiesas uzmanību uz to, ka Saeimas Sociālo un darba lietu komisija izstrādājusi grozījumus Izmaksu likumā, paredzot, ka tā 2. un 3. pantā ietvertie pensiju izmaksas ierobežojumi netiks piemēroti personām, kurām noteikta 1., 2. vai 3. grupas invaliditāte, turklāt šīm personām tiks atmaksāta arī ieturētā pensija. Tāpat esot izstrādāti astoņi likumprojekti, kuri paredzējuši, ka arī izdienas pensijas saņēmējiem, kuriem noteikta 1., 2. vai 3. grupas invaliditāte, netiks piemēroti izdienas pensiju izmaksas ierobežojumi.

17. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes doktorante **Anita Kovaļevska** – atzīst, ka ar apstrīdētajām normām likumdevējs uz noteiktu periodu izņēmuma kārtā mainījis sociālās apdrošināšanas sistēmas darbību, ierobežojot personu tiesības saņemt tām likumā noteiktajā kārtībā piešķirtās pensijas un tādējādi samazinot sociālā nodrošinājuma apmēru. Ierobežojot personai Satversmē paredzētās tiesības, citastarp esot jāņem vērā Latvijas starptautiskās saistības. Apkopojot Satversmes tiesas un ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas norādītos kritērijus, A. Kovaļevska secina, ka jāizvērtē normu pieņemšanas kārtība, leģitīmais mērķis, kā arī tas, vai ir ievērots samērīguma princips.

A. Kovaļevska norāda, ka Izmaksu likums pieņemts atbilstošā kārtībā. Taču viņa atzīst, ka nav gūstams pietiekams apstiprinājums tam, vai Saeima izvērtējusi alternatīvas iespējas un vai pienācīgi konsultējusies ar skartajām grupām.

Analizējot apstrīdēto normu piemērotību leģitīmā mērķa sasniegšanai, esot secināms, ka Izmaksu likuma 2. pantā paredzētie pasākumi ir piemēroti mērķa sasniegšanai. Savukārt par 3. pantā paredzēto pasākumu piemērotību neesot skaidrības, jo anotācijā neesot norādīts iecerētais speciālā budžeta izdevumu samazinājums.

Vienlaikus A. Kovaļevska uzskata, ka Izmaksu likuma 2. pantā paredzētie ierobežojumi nav atzīstami par vismazāk ierobežojošiem līdzekļiem leģitīmā mērķa sasniegšanai. Tiesības uz sociālo nodrošinājumu netiekot nodrošinātas vismaz minimālajā līmenī, ja personām netiek nodrošinātas pensijas vismaz minimālā apmērā. Vispārīgi principi attiecībā uz pensiju minimālo apmēru esot noteikti gan Satversmes tiesas praksē, gan ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas praksē.

Savukārt vecuma pensiju minimālā apmēra aprēķināšanas vadlīnijas esot atrodamas Starptautiskās darba organizācijas konvencijās Nr. 102 un Nr. 128,

kuras Latvija nav ratificējusi. Līdzīgu pieeju paredzot arī Eiropas Sociālās drošības kodekss, kuru Latvija parakstījusi. Saskaņā ar šiem dokumentiem vecuma pensijai vajadzētu būt vismaz 40 procentu apmērā no attiecīgās personas vidējā atalgojuma. Pie tam Latvijai esot saistošs Eiropas Sociālās hartas 13. pants. Tas garantējot tiesības uz sociālo palīdzību, lai nodrošinātu to, ka personas ienākumi nav zem nabadzības līmeņa. Personām, kuru pensijas ir zem nabadzības līmeņa, apstrīdētās normas piemērot neesot pieļaujams.

Šo secinājumu varot pamatot arī ar Satversmes 91. pantu. Likumdevējam esot bijis pienākums diferencēt pensiju saņēmējus atkarībā no pensiju lieluma atbilstības minimālajam ienākumu līmenim.

Attiecībā uz Izmaksu likuma 3. pantu esot secināms, ka principā ir pieļaujams samazināt strādājošiem pensionāriem izmaksājamās pensijas apmēru. To apstiprinot arī starptautiskie līgumi. Tomēr A. Kovaļevska norāda, ka šī apstrīdētā norma neatbilst samērīguma un tiesiskās vienlīdzības principiem. Likumdevējs neesot ņēmis vērā ne piešķirtās pensijas apmēru, ne pensionāra ienākumus, kas gūti no darba tiesiskajām attiecībām, nedz arī kopējos pensionāra ienākumus. Līdz ar to varot rasties tāda situācija, ka personai nav iespējams sevi nodrošināt un tā kļūs par sociālās palīdzības saņēmēju, bet tas esot pretrunā ar sociāli atbildīgas valsts principu. Mazāk ierobežojošs līdzeklis būtu atšķirīga izmaksājamās pensijas apmēra noteikšana dažādām personu grupām, balstoties uz šo personu ienākumu līmeni.

Kaut arī Izmaksu likuma 3. pantā paredzētie pasākumi ir pieļaujami, likumdevējam esot pienākums paredzēt saudzējošus pārejas noteikumus, lai personas varētu pielāgoties jaunajam regulējumam. Šajā gadījumā likums stājies spēkā agrāk nekā mēnesi pēc tā pieņemšanas un tas esot pretrunā ar tiesiskās paļāvības jeb tiesiskās stabilitātes principu.

18. Pieaicinātā persona – *Mg. mpa. Maija Poršnova* – norāda, ka sociālās apdrošināšanas līdzekļu izvietojumam Valsts kasē esot gan pozitīvi, gan

arī negatīvi aspekti. Kā pozitīvo aspektu varot minēt to, ka līdzekļi esot pakļauti mazākam ekonomiskajam riskam, jo tiekot ieguldīti drošos finanšu instrumentos un vienlaikus tiekot saglabāta relatīva ieguldīto līdzekļu vērtība. Šāda rīcība esot īpaši atbalstāma ekonomiskās nestabilitātes laikos, jo samazinot varbūtību, ka līdzekļi tiks zaudēti. Kā negatīvais aspekts minams tas, ka Ministru kabinetam esot iespēja rīkoties ar šiem līdzekļiem, destabilizējot sociālās apdrošināšanas sistēmu kopumā.

Vērtējot to, vai likumdevēja attieksme pret strādājošiem pensionāriem var būt citāda nekā pret vecuma pensijas saņēmējiem, tiek norādīts, ka Ministru kabinetam un Saeimai, piedāvājot pieņemšanai apstrīdētās normas, bija zināms Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta spriedums lietā Nr. 2001-12-01. Šo institūciju lēmumi acīmredzot esot balstīti uz situāciju, kura izveidojusies ekonomiskās krīzes rezultātā. Eiropas Sociālās hartas 1. pants nosakot ikviena tiesības uz darbu un atzīstot strādājošo tiesības pelnīt sev iztiku ar brīvi izraudzītas nodarbošanās palīdzību. Tomēr Eiropas Sociālās drošības kodekss pieļaujot pensijas izmaksu samazināšanu atsevišķos gadījumos.

Attiecībā uz strādājošiem pensionāriem tiesiskās palāvības princips esot pārkāpts visupirms jau tādēļ, ka, paredzot strauju normas spēkā stāšanos, strādājošiem pensionāriem bijusi liegta iespēja likumā noteiktajā laikā atstāt darbu.

Pieaicinātā persona atzīst, ka no sociālās aizsardzības politikas viedokļa izdienas pensijas neesot lētākais un efektīvākais sociālās aizsardzības mehānisms. Atbilstoši Eiropas Savienības tiesību principiem un likumdošanas aktiem neesot pieļaujams noteikt profesijas, kuras saistītas ar kaitīgiem apstākļiem un par darbu kurās tiktu piešķirtas kompensācijas. Nodarbinātajiem vajagot nodrošināt tādus darba apstākļus, darba režīmu un vidi, lai kaitējums nerastos. Vienlaikus esot jāņem vērā arī tas, ka nebūtu pamatoti tiesības uz izdienas pensiju samazināt personām, kuras šīs tiesības jau nopelnījušas.

Vērtējot to, vai bērna kopšanas pabalsts pamatoti tiek maksāts no sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta, tiek norādīts, ka, nepalielinot valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi, vecāku pabalsti tika pārcelti uz valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu, tos „iespiežot” citu pakalpojumu starpā. Līdz ar to sociālās apdrošināšanas iemaksu īpatsvars pensiju fondā ticis samazināts un līdzekļi novirzīti vecāku pabalstu izmaksai.

M. Poršnova norāda, ka sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā esošais pārpalikums pēc būtības esot rezerves fonds, kura esamība likumdošanas aktos tikai pieļauta, bet ne formalizēta. Proti, neesot noteikts, cik lielam jābūt pārpalikumam, lai rezerves fonds varētu tikt veidots, kā un ar kādiem nosacījumiem tiek izmantoti šā fonda līdzekļi un kas šo līdzekļu izmantošanu uzrauga.

Latvijā izraudzīts tāds modelis, ka sociālās apdrošināšanas speciālais budžets ir valsts konsolidētā budžeta sastāvdaļa un atbildību par resursu pārvaldīšanu uzņemas finanšu ministrs. Tomēr vajagot rēķināties ar risku, ka politiskajā ziņā tik ļoti sašķeltā valdībā, kāda ir Latvijā, zināmas politiskās intereses varot tikt vērtētas augstāk par citām interesēm.

Tas, ka diezgan lielu sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta pārpalikumu valdība nav izmantojusi, lai turpinātu pensiju un pabalstu izmaksu, tajā pašā laikā noskaidrojot situāciju un meklējot veiksmīgākus risinājumus, esot vērtējams negatīvi. Nepamatoti esot apgalvojumi, ka lejupslīde bijusi pēkšņa.

Vērtējot to, vai pensiju izmaksai noteikto ierobežojumu satversmība ir atkarīga no personai pieejamiem sociālās palīdzības pakalpojumiem, M. Poršnova atgādina, ka Latvija ir ratificējusi Eiropas Sociālās hartas 13. pantu. Līdz ar to Latvija esot apņēmusies nodrošināt palīdzību ikvienai personai, kurai trūkst iztikas līdzekļu un kura nespēj tos sagādāt pašas spēkiem.

Latvijā nabadzības riskam esot pakļauti ļoti daudz vecāka gadagājuma cilvēku, galvenokārt tie, kuriem nav ģimenes, un jo īpaši sievietes, kurām ir garāks mūžs. Šo iedzīvotāju īpatsvars ekonomiskās augšupejas laikā palielinājies no 21 procenta 2005. gadā līdz 30 procentiem 2006. gadā un 33 procentiem – 2007. gadā. Aptuveni 75 procenti no vecāka gadagājuma vientuļajiem pensionāriem esot pakļauti nabadzības riskam.

Kaut arī Satversme garantē iedzīvotājiem tiesības uz stabilu un prognozējamu sociālās aizsardzības sistēmu un tātad arī samērīgu nodrošinājumu, tomēr nekonsekvences sociālās politikas realizācijā, ikvienas pēdējo gadu valdības solījumu un lēmumu nesakritība liekot iedzīvotājiem apšaubīt sociālās aizsardzības sistēmas stabilitāti, kā arī valsts spēju nodrošināt viņiem sociālo aizsardzību likumā noteiktajos gadījumos.

Publiski pieejamos dokumentos neesot rodams pamatojums apgalvojumam, ka apstrīdētās normas pieņemtas starptautisko aizdevēju spiediena rezultātā. M. Poršņova arī uzskata, ka nav pamatoti vecuma pensijas saņēmējus sadalīt grupās atkarībā no tā, vai viņiem vecuma pensija piešķirta pirms vai pēc 1996. gada 1. janvāra, proti, likuma „Par valsts pensijām” spēkā stāšanās brīža. Pastāvošā sistēma esot sava veida izlīgums starp vecākajām un jaunākajām paaudzēm, kura rezultātā pensiju izmaksu var nodrošināt arī tiem cilvēkiem, kas vecuma pēc nevarēja līdzdarboties jaunās sistēmas veidošanā.

19. Pieaicinātā persona – finanšu eksperts **Ģirts Rungainis** – norāda, ka pensijas un pabalstus, kas tiek maksāti no sociālās apdrošināšanas budžeta, nevarot uzskatīt par personas īpašumu. Tos varot atzīt par zināmu valsts apsoliājumu veikt izmaksas no solidaritātes fonda, ņemot vērā, piemēram, personas ieguldījumu vai darba stāžu. Šādas izmaksas esot atkarīgas no tā, vai konkrētā situācijā valsts var atļauties minētos maksājumus veikt. Neesot šaubu par to, ka, samazinot pensijas vai pabalsta apmēru, valsts konkrēto personu pieviļ. Tomēr pašreizējā situācijā ienākumu ierobežojums skarot lielāko sabiedrības daļu un, ja kādai sociālajai grupai tas netiekot piemērots, tad šī

grupa faktiski atrodies privileģētā stāvoklī. Ņemot vērā to, ka valsts maksātspēja samazinājusies, vispirms būtu jāiegūst sabiedrības vairākuma atbalsts tam, lai kādas sociālās grupas finansiālais stāvoklis – iepretim citu grupu finansiālajam stāvoklim – tiktu uzlabots.

Ja Satversmes tiesa apstrīdētās normas atstātu spēkā, ekonomiskās sekas varētu būt dažādas. Pirmkārt, panākot izdevumu samazinājumu sociālajā jomā, valsts izpildīšot starptautisko aizdevēju prasības un turpināšot saņemt starptautiskos aizdevumus. Otrkārt, personas turpmāk ņemšot vērā to, ka uz valsts solījumiem nevar paļauties. Treškārt, samazināšoties pensionāru pirktspēja un pasliktināšoties viņu dzīves apstākļi, daļai trūcīgo personu – pat īpaši jūtami. Ceturtkārt, daļa no strādājošajiem pensionāriem pārtraukšot darba tiesiskās attiecības, tomēr viņu atstātās darba vietas gluži vienkārši nebūšot iespējams aizpildīt zemā atalgojuma dēļ.

Savukārt tad, ja Satversmes tiesa apstrīdētās normas atceltu, ekonomiskās sekas arī varētu būt dažādas. Pirmkārt, valsts būšot spiesta rast budžeta samazinājumu citās jomās. Ja šāds samazinājums netikšot rasts, tad valsts nespēšot turpmāk saņemt starptautiskos aizdevumus un būšot spiesta pāriet uz bezdeficīta budžetu. Otrkārt, turpmāk tikšot daudz rūpīgāk izvērtēta tādu valsts solījumu izpilde, kuri attiecas uz pensiju palielināšanu. Treškārt, palielināšoties iedzīvotāju paļaušanās uz valsti un tādējādi valstij būšot lielāks stimuls veidot labāk pārdomātu un sabalansētu ilgtermiņa politiku. Ceturtkārt, pensiju nepalielināšana deflācijas situācijā būšot līdzvērtīga pensiju palielināšanai, jo pensionāru pirktspēja pieaugšot. Piektkārt, pensiju nesamazināšana stimulēšot iekšzemes patēriņu.

Kā alternatīva apstrīdēto normu pieņemšanai esot minama visaptveroša valsts pārvaldes reforma. Tāpat esot pastāvējusi un joprojām pastāvot iespēja paplašināt nodokļu bāzi un palielināt atsevišķus nodokļus. Tomēr vajagot ņemt vērā to, ka, palielinot nodokļu slogu ekonomiskās lejupslīdes apstākļos, pastāv liels risks vēl vairāk pasliktināt valsts ekonomisko situāciju.

Ģ. Rungainis norāda, ka kopējais pensionāru nodarbinātības ekonomiskais efekts esot salīdzinoši neliels. No ekonomiskā viedokļa pensionāru tiesības strādāt esot uzskatāmas drīzāk par privilēģiju un šo tiesību samazinājums esot pieļaujams.

Tiek uzsvērts, ka pensiju izmaksu samazinājums jāvērtē kopsakarā ar budžeta izdevumu samazinājumu citās jomās. Ja pensiju izmaksu proporcionālais samazinājums esot vienāds ar samazinājumu citās jomās vai mazāks par to, tad tas esot vērtējams kā valsts iespēju jautājums.

Secinājumu daļa

I

20. Satversmes tiesā ir ierosinātas lietas gan par Izmaksu likuma 2. panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 1. un 109. pantam, gan arī par Izmaksu likuma 3. panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam.

No pieteikumiem un Saeimas atbildes raksta secināms, ka apstrīdētās normas attiecas uz sociālo tiesību jomu un lietā tiek apstrīdēta likumdevēja rīcība, kas ierobežo Satversmē garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Tāpat no lietas materiāliem izriet, ka likumdevējs Izmaksu likumā ir noteicis pensijas izmaksu ierobežojumus, tādējādi sašaurinot Satversmes 109. pantā personai garantētās pamattiesības uz sociālo nodrošinājumu (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 182. lpp. un 10. sēj. 113. lpp.*).

Izvērtējot kādu tiesību normu atbilstību tiem tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1. pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā tas, ka šo principu izpaušme dažādās tiesību jomās var atšķirties. Arī apstrīdēto normu raksturs, to saikne ar citām Satversmes

normām un vieta tiesību sistēmā neizbēgami ietekmē Satversmes tiesas īstenoto kontroli. Proti, likumdevēja rīcības brīvība konkrēta jautājuma regulēšanā var būt plašāka vai šaurāka, un Satversmes tiesai ir jāvērtē, vai Saeimas izmantotās rīcības brīvības apjoms atbilst Satversmē noteiktajam (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 15.2. un 15.3. punktu*). Tādējādi šajā lietā apstrīdēto normu atbilstība tiesiskās paļāvības principam un samērīguma principam jāvērtē kopsakarā ar Satversmes 109. pantu.

Attiecībā uz Satversmes 91. pantu Satversmes tiesa vairākkārt ir atzinusi, ka, noskaidrojot to, vai kāda no likuma „Par valsts pensijām” tiesību normām nav pretrunā ar vienlīdzības principu, jāņem vērā tiesību joma, kurā apstrīdētā norma ietilpst. Vienlīdzības princips pamatā piemērojams kopā ar citām pamattiesībām. Jo sevišķi tādēļ, ka nereti, balstoties tikai uz šo principu, nevar secināt, kā izšķirama lieta. Satversmes 91. pantā nostiprinātās tiesības ir „salīdzinošas”, proti, tās var pieprasīt vienlīdzīgu attieksmi, bet pašas par sevi nevar atklāt, kādai šai attieksmei jābūt, proti, vai tai jābūt labvēlīgai vai nelabvēlīgai. Lai izvēlētos vienu no šiem risinājumiem, jāņem vērā jau citi apsvērumi, kas atrodas ārpus vienlīdzības jēdziena robežām (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 5. un 6.1. punktu un 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 15. punktu*).

Tāpat Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tiesības uz pensijas izmaksu uzskatāmas par īpašumu Satversmes 105. panta izpratnē. Tomēr, vērtējot kādas tiesību normas atbilstību minētajam pantam, nepieciešams ņemt vērā to, vai lieta skar arī sociālo tiesību jomu. Ja lieta minēto jomu skar, tad vienlaikus ir atzīstams, ka pieteikuma iesniedzēja tiesības un tiesiskās intereses nevar tikt aizsargātas tādā pašā mērā, kā tas būtu gadījumā, ja ierobežotas būtu īpašuma tiesības to „klasiskajā” izpratnē (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 8. jūnija sprieduma lietā Nr. 2007-01-01 20. un 21. punktu*).

Satversmes tiesa atzīst, ka attiecībā uz īpašuma tiesībām sociālo tiesību jomā valstij ir piešķirama plaša rīcības brīvība, jo arī Satversmes 105. pantā noteiktās tiesības vēl negarantē noteiktu pensijas apmēru un tās var ierobežot. Satversmes 105. pants attiecībā uz pensijām personai nodrošina mazāku tiesību aizsardzības apjomu nekā Satversmes 109. pants (*sk. lietas materiālu 10. sēj. 125. lpp.*).

Noskaidrojot Satversmē noteikto pamattiesību saturu, jāņem vērā arī Latvijas starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā. Starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī kalpo par interpretācijas līdzekli pamattiesību un tiesiskas valsts principu saturu un apjoma noteikšanai, ciktāl tas nenoved pie Satversmē ietvērto pamattiesību sašaurināšanas (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 18. oktobra sprieduma lietā Nr. 2007-03-01 11. punktu*). Valsts pienākums ņemt vērā savas starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā izriet no Satversmes 89. panta, kas noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Šis pants skaidri norāda uz to, ka konstitucionālā likumdevēja mērķis bija panākt Satversmē ietvērto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautiskajām cilvēktiesību normām (*sk. Satversmes tiesas 2008. gada 9. maija sprieduma lietā Nr. 2007-24-01 11. punktu*).

Tā Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk – Pakts) 9. pants noteic, ka šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības uz sociālo nodrošinājumu, ieskaitot sociālo apdrošināšanu. Savukārt Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā (turpmāk – Konvencija) nav ietverta Satversmes 109. pantam analogiska satura norma. Tomēr Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) lietas, kas attiecas uz sociālā nodrošinājuma un sociālās palīdzības jautājumiem, vērtē Konvencijas 1. protokola 1. pantā ietvērto īpašuma tiesību aspektā

(sk. piemēram, ECT spriedumu lietā Stec and Others v. the United Kingdom [GC], nos. 65731/01 and 65900/01, 12 April 2006, para. 51).

Ņemot vērā minēto, Satversmes tiesa secina, ka tiesības uz pensiju ietilpst Satversmes 109. pantā noteiktajās pamattiesībās uz sociālo nodrošinājumu. Šajā gadījumā ir pamats atzīt, ka minētais Satversmes pants personas tiesībām uz pensiju garantē augstāku aizsardzību. Vienlaikus norādāms, ka apstrīdētajās normās ietvertais pensiju izmaksu samazinājums ir vērtējams arī kopsakarā ar principiem, kas izriet no Satversmes 1. panta un Konvencijas 1. protokola 1. panta, ņemot vērā tajos ietverto īpašuma tiesību aizsardzību un Latvijas pensiju finansēšanas sistēmu.

Tādējādi visupirms ir vērtējama apstrīdēto normu atbilstība Satversmes 109. pantam.

21. Neviena no lietām nav ierosināta pēc konstitucionālās sūdzības par Izmaksu likuma 2. panta pirmās daļas – ciktāl tā attiecas uz normā minētajām izdienas pensijām – atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām. Savukārt divdesmit Saeimas deputātu pieteikumā, pēc kura ierosināta lieta Nr. 2009-68-01, nav ietverts pamatojums tam, ka ieturējums no minētajām izdienas pensijām būtu uzskatāms par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normu (aktu) prasībām.

Saeima norādījusi, ka lietā Nr. 2009-68-01 analogiski ir piemērojami argumenti, kas ietverti Saeimas atbildes rakstos lietās Nr. 2009-52-01, Nr. 2009-63-01 un Nr. 2009-65-01. Lietas Nr. 2009-63-01 un Nr. 2009-65-01 ir ierosinātas par Izmaksu likuma 3. panta pirmo daļu, ciktāl tā attiecas uz izdienas pensijām, kas ir analogiskas ar Izmaksu likuma 2. pantā minētajām pensijām.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka no procesuālās ekonomijas principa izriet: nebūtu lietderīgi atkārtoti lemt par jautājumiem, kas var tikt izlemti

konkrētas lietas ietvaros. Noteicošais ir apstākļi, vai izlemjamais jautājums ir cieši saistīts ar lietā apstrīdētajām normām, kā arī tas, vai šā jautājuma izvērtēšana iespējama sniegtā pamatojuma ietvaros (*sk. Satversmes tiesas 2008. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2007-23-01 17. punktu*). No Saeimas atbildes rakstiem izriet, ka apstrīdētajās normās paredzētās izdienas pensiju izmaksas noteiktas tādu pašu apsvērumu dēļ kā vecuma pensiju izmaksas. Visi apstrīdētajās normās paredzētie pensiju izmaksu apmēri būtībā balstās uz līdzīgu likumdevēja izpratni par tā tiesībām ieviest noteiktas izmaiņas sociālo tiesību regulējumā.

Līdz ar to šīs lietas ietvaros vienlīdz iespējams izvērtēt arī Izmaksu likuma 2. panta pirmajā daļā noteikto izdienas pensiju izmaksu atbilstību Satversmes 109. pantam.

22. Satversmes tiesa savos nolēmumos ir vērtējusi atsevišķu izdienas pensiju izmaksu jautājumu satversmību (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2003. gada 4. decembra spriedumu lietā Nr. 2003-14-01 un 2007. gada 4. janvāra spriedumu lietā 2006-13-0103*). Minētajos spriedumos tiesa izdienas pensijas nav analizējusi Satversmes 109. panta aspektā.

Apstrīdētajās normās noteikto izdienas pensiju izmaksu apmērs ir cieši saistīts ar sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumiem. Tāpat arī vecuma un konkrēto izdienas pensiju mērķi ir līdzīgi – kompensēt darbspēju zudumu. Proti, izdienas pensijas ir vērstas uz to, lai, iestājoties noteiktiem apstākļiem, nodrošinātu ar iztikas līdzekļiem personas, kuru darbs saistīts ar profesionālo iemaņu zudumu, kas var rasties jau pirms vecuma pensijas piešķiršanai noteiktā vecuma sasniegšanas. Izdienas pensija ir papildu sociālā garantija personām, kuras valsts interesēs īpašos apstākļos pildījušas noteiktas funkcijas (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 4. decembra sprieduma lietā Nr. 2003-14-01 7. punktu*).

No Saeimas atbildes rakstiem secināms, ka izdienas pensijas, kuras izmaksā saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām”, tiek aprēķinātas tāpat kā vecuma pensijas, kurām ir paredzēts izmaksas ierobežojums. Līdz ar to šīm izdienas pensijām ir noteikts identisks samazinājums, lai attiecīgajai personu kategorijai neradītu privileģētu stāvokli (*sk. lietas materiālu 8. sēj. 87. un 97. lpp.*). Arī Saeimas sniegtais pamatojums apstrīdētajās normās noteikto izdienas pensiju izmaksas apmēram ir identisks pamatojumam, kas sniegts attiecībā uz apstrīdētajās normās noteiktajām vecuma pensijām.

Tādējādi šajā spriedumā nav nepieciešams atsevišķi vērtēt izdienas pensijas kā tādas un tiesas secinājumi par vecuma pensiju izmaksu vienlīdz ir attiecināmi arī uz apstrīdētajās normās ietvertajām izdienas pensijām.

II

23. 1990. gada 29. novembrī Latvijas Republikas Augstākā padome pieņēma likumu „Par valsts pensijām”. Tiesības uz valsts pensiju tika piešķirtas visiem Latvijas iedzīvotājiem, kuru pastāvīgā dzīvesvieta likuma spēkā stāšanās brīdī – 1991. gada 1. janvārī – bija Latvijas Republika. Šis likums noteica tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā, un tajā bija paredzēti divi valsts pensijas veidi: darba pensija (vecuma, invaliditātes, apgādnieka zaudējuma un izdienas pensija) un sociālā pensija. Tiesības uz darba pensiju bija personām, kas pakļautas Latvijas Republikas sociālajai apdrošināšanai. Savukārt personām, kurām nebija tiesību uz darba pensiju, likums garantēja sociālo pensiju.

Šajā likumā noteiktā pensiju shēma bija balstīta uz iepriekš spēkā bijušajiem pensionēšanas principiem, tas ir, uz pārdales principiem, kas neveicināja strādājošo ieinteresētību savu vecumdienu nodrošināšanā. Šī shēma

paredzēja visas sabiedrības atbildību un neveidoja tiešu saikni starp iemaksām un piešķiramās pensijas apmēru. Arī piešķirto pensiju līmenis bija zems (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 1. punktu un Pensiju reformas koncepcijas 7. lpp. lietas materiālu 10. sēj. 162. lpp.*).

1993. gada 21. oktobrī tika pieņemts likums „Par valsts pensiju pagaidu aprēķināšanas kārtību”. Arī šajā likumā bija noteikts, ka galvenā atbildība par nodrošinājumu vecumdienās ir valstij, nevis katram tās iedzīvotājam. Pēc šā likuma normām izmaksājamās pensijas apmērs nebija atkarīgs no iemaksu apjoma, bet tikai no darba stāža. Tas, ka nepastāvēja saikne starp sociālo iemaksu lielumu un pensijas apmēru, neveicināja sociālo iemaksu veikšanu.

Veidojot jaunu sociālās apdrošināšanas sistēmu, Saeima no vairākiem modeļiem izvēlējās valsts sociālās apdrošināšanas modeli. Pastāvot šādai sistēmai, apdrošināšanas pamatprincipus, apdrošināmo personu loku, apdrošināšanas riskus, līdzekļu veidošanas kārtību nosaka likumi, un šādai apdrošināšanai ir obligāts raksturs. Minētā sistēma tika ietverta 1995. gada 2. novembra likumā „Par valsts pensijām”. Ar šā likuma pieņemšanu Latvijā tika ieviesti uz apdrošināšanas iemaksām balstītas valsts obligātās pensiju apdrošināšanas sistēmas principi.

Likums „Par valsts pensijām” paredz, ka vecuma pensiju piešķir uz mūžu. Piešķirto pensiju iespējams pārrēķināt un indeksēt, bet to nevar piešķirt no jauna. Tieši tas nosacījums, ka pensija ir atkarīga no iemaksu lieluma (uzkrātā kapitāla) un to gadu skaita, kad persona ir tiesīga saņemt pensiju, spēj nodrošināt pensiju sistēmas ilgtermiņa stabilitāti. Pirmais pensiju līmenis ir izveidots kā pārdales shēma, kura darbojas uz paaudžu solidaritātes principa pamata, proti, izmaksās pensionāriem tiek sadalīta nauda, ko iemaksā pašlaik strādājošie gados jaunākie cilvēki. Ar izveidotās sistēmas palīdzību tiek finansētas visu, arī to personu pensijas, kuras bija nodarbinātas pirms Latvijas

neatkarības atjaunošanas un kuras nevarēja veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas vai citādi uzkrāt sev pensiju kapitālu.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka vecuma pensiju izmaksāšanai var izmantot tikai valsts pensiju speciālajā budžetā esošos līdzekļus. Tādējādi sabiedrības vienas daļas – pensijas saņēmēju – interesēs ir sabalansēt pensiju budžeta izdevumus ar ieņēmumiem un nepieļaut šā budžeta līdzekļu pārtēriņu (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1.3. punktu*).

Proti, tas nozīmē, ka visas iemaksas, kuras tiek izdarītas sociālās apdrošināšanas budžetā, var izmantot tikai likumā noteiktajiem mērķiem – pensijām, pabalstiem, kā arī sistēmas administratīvajiem izdevumiem. Līdz ar to ekonomiskā situācija valstī, īpaši nodarbinātība un migrācija, ir cieši saistīta ar sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta līdzekļu apjomu.

No pieteikumiem un Saeimas atbildes rakstiem izriet, ka šī lieta par pensiju izmaksu samazināšanu skar tikai pensiju sistēmas pirmo līmeni (valsts obligāto nefondēto pensiju shēmu). Valsts pensiju sistēmas pirmā līmeņa mērķis ir nodrošināt minimālo ienākumu līmeni pensijas vecuma iedzīvotājiem. Pirmā līmeņa obligātais un uz sociālās apdrošināšanas principu bāzētais raksturs veido zināmu saiti starp visiem obligātajiem iedzīvotāju veiktajiem sociālās apdrošināšanas maksājumiem un galarezultātā sniedzamo pakalpojumu līmeni (*sk. Pensiju reformas koncepcijas 12. lpp. lietas materiālu 10. sēj. 167. lpp.*).

Pensiju pirmā līmeņa kontekstā privātpersonai nav piešķirtas tiesības prasīt identificējamu daļu, bet tā var cerēt, ka saņems tādu materiālo atbalstu, kas būs atkarīgs no apstākļiem, kādi pastāvēs laikā, kad būs jāsaņem pensija. Šīs sistēmas pensijas ir pamatotas uz tā saukto kolektīvā nodrošinājuma principu, un tās nevar piešķirt, izvērtējot individuālo ieguldījumu. Šajā gadījumā neveidojas tiesības uz noteiktu summu, jo tā ir pakļauta svārstībām,

tajā skaitā tiesiskajam regulējumam (*sk. Satversmes tiesas 2001. gada 26. jūnija sprieduma lietā 2001-02-0106 secinājumu daļas 2. punktu*). Turklāt pēc tam, kad pensija personai ir piešķirta, persona iegūst aizsargājamu paļāvību uz to, ka pensijas izmaksa noteiktā apmērā arī tiks saglabāta.

Latvijā ir pārveidots klasiskais paaudžu solidaritātes princips – strādājošās paaudzes nopelnītā nauda tiek maksāta pašreizējiem pensionāriem, bet vienlaikus pastāv arī apdrošināšanas princips, saskaņā ar kuru katrs pats veido uzkrājumu savai pensijai. Pozitīvi tika vērtēts princips, ka, aprēķinot pensiju, tiek ņemts vērā paredzamais mūža ilgums. Ir atzīts, ka ar pensiju politiku nedrīkst risināt visus sociālos jautājumus, jo jebkurš šāds solis rada problēmas, kas apdraud pensiju sistēmas ilgtermiņa stabilitāti, un to nedrīkstētu pieļaut (*sk., piemēram: Par Latvijas pensiju sistēmas starptautisko novērtējumu. Latvijas Vēstnesis, 2001. gada 10. aprīlis, Nr. 57; Kad Latvijas pensiju sistēmu uzskata par paraugu Eiropai. Latvijas Vēstnesis, 2002. gada 19. februāris, Nr. 27*).

Vienlaikus ir arī secināts, ka Latvijas pensiju sistēma ir jutīga pat pret niecīgām tādu parametru izmaiņām kā, piemēram, iemaksu likme, indeksācijas mehānisms un minimālais pensijas vecums (*sk. Pasaules Bankas fonda tehniskās palīdzības misijas valsts izdevumu pārbaudes un valsts finanšu pārvaldes jautājumos 2007. gada 11. – 22. jūnija ziņojuma Aide Memoire 4.14. punktu lietas materiālu 9. sēj. 104. lpp.*).

Tādējādi var atzīt, ka 1995. gada pensiju reformas rezultātā Latvijā izveidotā sociālās apdrošināšanas sistēma spēj nodrošināt pensiju un citu sociālo pakalpojumu pieejamību ilgtermiņā atbilstoši apmēram, kādā persona šajā sistēmā līdzdarbojusies, vai arī balstoties uz kolektīvā nodrošinājuma principu, taču nepārdomāti vai sasteigti lēmumi var ievērojami apdraudēt sistēmas ilgtspēju un līdzsvarotu pastāvēšanu.

III

24. Satversmes 109. pants noteic: „Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.” Satversmes tiesa, interpretējot minēto pantu, atzinusi, ka, no vienas puses, šo pamattiesību īstenošana ir atkarīga no valsts un sabiedrības rīcībā esošajiem resursiem, bet, no otras puses – ja kādas tiesības uz sociālo aizsardzību ir iekļautas pamatlikumā, tad valsts vairs nevar atteikties tās īstenot. Tad tās vairs nav tikai deklaratīva rakstura tiesības un to aizsardzībai Latvijā ir piešķirta konstitucionāla vērtība (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļu*).

Pieteikumos tiek apstrīdēts Izmaksu likumā ietvertais regulējums, kas likumā „Par valsts pensijām” noteiktajām pensijām, kā arī atsevišķām izdienas pensijām ierobežo izmaksas apmēru. Izmaksu likuma regulējums nav pieņemts visaptverošas sociālās apdrošināšanas sistēmas reformas rezultātā, bet noteikts uz konkrētu laiku – no 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gada 31. decembrim. Turklāt Izmaksu likuma 9. pants paredz Ministru kabinetam pienākumu divas reizes gadā izvērtēt šajā likumā noteikto izmaksu ierobežojumu pamatotību un iesniegt Saeimai ziņojumu par ierobežojumu saglabāšanu vai arī, ja nepieciešams, likumprojektu par ierobežojumu daļēju vai pilnīgu atcelšanu.

Satversmes tiesa savos nolēmumos ir vairākkārt vērtējusi tādu normu satversmību, kuras attiecas uz sociālajām tiesībām, un atzinusi, ka sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēma (pabalstu veidi un apmēri), kā arī tās uzturēšana ir pašas valsts ziņā. Šī sistēma ir atkarīga no valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem. Turklāt valstij ir piešķirama plaša rīcības brīvība, lemjot par sociālo tiesību jautājumiem (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 25. februāra sprieduma lietā Nr. 2001-11-0106 secinājumu daļas 1. punktu un 2005. gada 22. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-19-01 9. punktu*).

Valsts un it īpaši tās likumdevēja lēmumiem par sociālo tiesību īstenošanu parasti nozīmīga ir to politiskā dimensija, proti, lēmumi šajā jomā tiek pieņemti, vadoties ne tik daudz no juridiskiem, bet vairāk no politiskiem apsvērumiem, kas savukārt ir atkarīgi no likumdevēja priekšstata par valsts sociālo pakalpojumu sniegšanas principiem un sabiedrības vai kādas tās daļas īpašas nepieciešamības pēc valsts palīdzības vai atbalsta (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 16. punktu*). Sociālo tiesību jomā robeža starp juridiskiem un politiskiem apsvērumiem ne vienmēr ir precīzi nosakāma, un Satversmes tiesai jāatturas no politisku jautājumu izvērtēšanas, jo tie primāri ietilpst demokrātiski leģitimētā likumdevēja kompetencē (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra sprieduma lietā Nr. 2003-05-01 29. punktu un 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 18. punktu*).

Katras pamattiesības jomā valstij ir trīskāršs pienākums: gan respektēt, gan aizsargāt, gan arī nodrošināt personas tiesības. Lai valsts rīkotos saskaņā ar cilvēktiesībām, tai jāīsteno virkne pasākumu – gan pasīvie, piemēram, neiejaukšanās personas tiesībās, gan aktīvie, piemēram, nodrošinot personas individuālo vajadzību apmierināšanu (*sk. Satversmes tiesas 2008. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2007-23-01 7. punktu*).

Sociālo tiesību jomā īpaša nozīme piešķirama tam, vai valsts ar savu pozitīvo rīcību spēj nodrošināt personai no konkrētas pamattiesības izrietošo individuālo vajadzību apmierināšanu. Vienlaikus jāņem vērā arī tas, ka Satversmes normas pamatā negarantē personām tiesības uz konkrētu sociālā nodrošinājuma apmēru un valstij ir jāatturas no pārmērīgas iejaukšanās pilsoņu finansiālajās attiecībās.

Tādējādi valsts garantētais sociālo tiesību nodrošinājuma apmērs var mainīties atkarībā no valsts rīcībā esošo finanšu līdzekļu apjoma. Tomēr neatkarīgi no ekonomiskās situācijas valstī likumdevējam ir saistošas Satversmē noteiktās personu pamattiesības.

25. Pieteikumu iesniedzēji uzskata, ka apstrīdētajās normās ir ietverts Satversmē noteikto pamattiesību ierobežojums. Arī Saeimas atbildes rakstos *expressis verbis* ir norādīts, ka apstrīdētās normas paredz personu pamattiesību ierobežojumu. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka likumā noteiktajā kārtībā piešķirto pensiju neizmaksāšana pilnā apmērā ierobežo Satversmes 109. pantā garantētās un Pensiju likumā konkretizētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 2. punktu un 2005. gada 6. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2004-21-01 10. punktu*).

Izmaksu likums ierobežo personām Satversmes 109. pantā noteiktās pamattiesības.

26. Satversmes 109. pantā garantētās tiesības var ierobežot, ja ierobežojums ir noteikts ar likumu, ir attaisnots ar leģitīmu mērķi un atbilst samērīguma principam (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2007. gada 9. oktobra sprieduma lietā Nr. 2007-04-03 26. punktu*).

Pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, proti, tas ietverts Izmaksu likumā, ko Saeima pieņēmusi 2009. gada 16. jūnijā un Valsts prezidents izsludinājis 2009. gada 30. jūnijā. Lietā nav materiālu, kas radītu šaubas par to, ka apstrīdētās normas pieņemtas pienācīgā kārtībā.

Vienlaikus norādāms, ka apstrīdēto normu sagatavošanas un pieņemšanas kontekstā negatīvi ir vērtējama sasteigtība, kā arī tas, ka sabiedrība par šo normu pieņemšanu iepriekš netika pienācīgi un savlaicīgi informēta (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 17.2. punktu*).

Apstrīdētajās normās paredzētais pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu.

27. Ikvienu pamattiesību ierobežojuma pamatā ir jābūt apstākļiem un argumentiem, kādēļ tas vajadzīgs, proti, ierobežojumam jābūt noteiktam svarīgu interešu – leģitīma mērķa – labad (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2007. gada 8. jūnija sprieduma lietā Nr. 2007-01-01 23. punktu*).

Kaut arī Satversme, tostarp tās 116. pants, tieši neparedz gadījumus, kad Satversmes 109. pantā noteiktās pamattiesības varētu tikt ierobežotas, tās nevar atzīt par absolūtām. Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās normas ir interpretējamas sistēmiski. Pieņēmums, ka konkrētām pamattiesībām vispār nevarētu noteikt ierobežojumus, nonāktu pretrunā gan ar Satversmē garantētajām citu personu pamattiesībām, gan arī ar citām Satversmes normām (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. 2002-04-03 secinājumu daļas 2. punktu*).

Nosakot tiesību ierobežojumus, pienākums uzrādīt un pamatot šādu ierobežojumu leģitīmo mērķi Satversmes tiesas procesā ir institūcijai, kas izdevusi apstrīdēto aktu, konkrētajā gadījumā – visupirms Saeimai.

27.1. Saeima, kā arī Ministru kabinets norāda, ka apstrīdētajās normās ietvertajam ierobežojumam esot leģitīms mērķis, proti, aizsargāt ne tikai valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta intereses, bet arī Satversmes 116. pantā minētās konstitucionālās vērtības – citu cilvēku tiesības, ņemot vērā valsts pienākumu arī nākotnē nodrošināt gan valsts pensiju izmaksāšanu, gan citu sociālās drošības sistēmas ietvaros piešķirto pakalpojumu sniegšanu.

No Saeimas sniegtās informācijas izriet, ka apstrīdētās normas pieņemtas apstākļos, kad strauji turpināja pasliktināties Latvijas Republikas ekonomiskā situācija un samazinājās valsts budžeta ieņēmumi, turklāt būtiski palielinājās bezdarbs un pieauga sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi. Latvija 2009. gada otrajā ceturksnī piedzīvoja straujāko ekonomiskās aktivitātes samazinājumu Eiropas Savienībā. Tā, piemēram, valsts konsolidētā budžeta ieņēmumi 2009. gada pirmajos sešos mēnešos bija par 15 procentiem

mazāki nekā attiecīgajā laika posmā 2008. gadā, un valsts konsolidētā budžeta izdevumi 2009. gada pirmajos sešos mēnešos bija par 7,2 procentiem lielāki nekā attiecīgajā laika posmā 2008. gadā. Iekšzemes kopprodukta kritums salīdzinājumā ar 2008. gada pirmajiem sešiem mēnešiem bija 18,7 procenti un saglabājās arī 2009. gada trešajā ceturksnī, sasniedzot 18,4 procentus (sk. <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=244>, aplūkots 2009. gada 1. decembrī). Valdības ārējā parāda apmērs 2009. gada otrajā pusē bija prognozējams aptuveni 33,2 procentu apmērā no iekšzemes kopprodukta un kopš 2008. gada ir pieaudzis par aptuveni 70 procentiem (sk. http://ec.europa.eu/economy_finance/pdf/2009/autumnforecasts/lv_en.pdf, aplūkots 2009. gada 1. decembrī).

Šajā laikā valsts konsolidētā budžeta finansiālais deficīts sasniedza 449,9 miljonus latu jeb aptuveni 3,5 procentus no iekšzemes kopprodukta un tika prognozēts, ka līdz 2009. gada beigām tas var sasniegt 1,3 miljardus latu jeb aptuveni 9,5 procentus no iekšzemes kopprodukta. Tā rezultātā būtu apdraudēta gan valsts funkciju īstenošana, gan arī ekonomiskās aktivitātes atjaunošanās iespējas pārredzamā nākotnē (sk. *Latvijas Bankas viedokli lietas materiālu 9. sēj. 118. lpp.*).

Attiecībā uz nepieciešamību sabalansēt sociālā nodrošinājuma sistēmas ienākumus un izdevumus Saeima ir norādījusi, ka ekonomiskās krīzes rezultātā sarukusi darba samaksa, pieaudzis bezdarbs un līdz ar to samazinājušies sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumi. Arī sociāli apdrošināto personu skaits ir kļuvis par 12,3 procentiem mazāks. Arī no Labklājības ministrijas sniegtās informācijas redzams, ka 2009. gada pirmajos sešos mēnešos sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta faktiskie izdevumi bija aptuveni par 86 miljoniem latu lielāki nekā ieņēmumi (sk. *lietas materiālu 9. sēj. 113. lpp.*).

Vienlaikus arī iepriekšējo gadu straujais algu pieaugums izraisījis sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumu palielināšanos. Minētais

budžets ir valsts budžeta sastāvdaļa, tiek plānots, ka 2009. un 2010. gadā tā izdevumi pārsniegs ieņēmumus un tādējādi izveidosies budžeta deficīts. Lai šādu iespējamību novērstu un nodrošinātu turpmāko sociālās apdrošināšanas budžeta ilgtspēju, deficītu bija nepieciešams samazināt.

Pieteikumu iesniedzēji uzskata, ka apstrīdētajām normām ir divi mērķi – valsts budžeta līdzekļu taupīšana un citu personu tiesību uz sociālo nodrošinājumu realizācija. Savukārt Tiesībsargs un A. Kovaļevska norāda, ka par apstrīdēto normu leģitīmo mērķi būtu jāuzskata speciālā budžeta izdevumu un ieņēmumu līdzsvarošana (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 182. – 183. lpp. un 10. sēj. 116. lpp.*).

No Latvijas Bankas un Ģ. Rungaiņa sniegtā viedokļa izriet, ka par apstrīdēto normu leģitīmo mērķi var uzskatīt valsts budžeta deficīta samazināšanu un budžeta līdzsvarošanu (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 118. lpp. un 10. sēj. 1. – 3. lpp.*).

27.2. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka pensiju izmaksas ierobežojumam var būt leģitīms mērķis – atrisināt sociālajā budžetā izveidojušās finansiālās problēmas (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 2. punktu*). Tāpat ir secināts, ka pensiju speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu sabalansēšana var būt pensiju izmaksu ierobežojuma leģitīmais mērķis. Īpaši ir ņemama vērā nepieciešamība izvairīties no deficīta izveidošanās valsts pensiju speciālajā budžetā, kā arī nepieciešamība nodrošināt to, lai pensiju izmaksas būtu iespējamās arī nākotnē (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 8. punktu*).

Pensiju sistēmas galvenais uzdevums ir nodrošināt savu ilgtspēju. Arī ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja ir norādījusi, ka sociālās drošības shēmai jābūt ilgtspējīgai, īpaši attiecībā uz pensijām, lai nodrošinātu, ka tiesības uz tām varēs īstenot gan pašreizējās, gan arī nākamās

paaudzes (sk. *UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 19. The right to social security, E/C.12/GC/19 4 February 2008, para. 11*). Tādējādi pensiju sistēma ir vērsta ne tikai uz pašreizējiem pensiju saņēmējiem, bet tiek veidota, lai nodrošinātu arī nākamās paaudzes. Šādā kontekstā pensiju sistēma ir saistāma ar sabiedrības labklājības nodrošināšanu.

Minētās sistēmas ilgtspēju nosaka trīs principi: adekvātums, finansiālā ilgtspēja un spēja pielāgoties pārmaiņām (sk. *European Commission, Objectives and working methods in the area of pensions: Applying the open method of coordination, Joint Report of the Social Protection Committee and the Economic Policy Committee, Luxembourg: Official Publications of the European Communities, 2001*). Līdz ar to pensiju sistēmas ilgtspēja ir cieši saistīta ar kopējo valsts ekonomisko situāciju.

Satversmes tiesa piekrīt Saeimas argumentam, ka ievērojamas ekonomiskās lejupslīdes apstākļos, lai iespēju robežās mazinātu tās nelabvēlīgās sekas, likumdevēja rīcībai jābūt pēc iespējas ātrākai, saskaņotākai un izlēmīgākai. Šādu pasākumu veikšanai likumdevējam ir jādod saprātīga rīcības brīvība. Tomēr valsts ekonomiskā situācija vai nepieciešamība samazināt budžeta deficītu, nepastāvot citiem legītimajiem mērķiem, nevar kalpot par vispārīgu attaisnojumu tam, ka valsts atkāpjas no iepriekš personām piešķirtajām tiesībām.

Izmaksu likums pieņemts sarežģītā ekonomiskajā situācijā. Šajā kontekstā valsts straujā ekonomiskā lejupslīde sociālo budžetu ietekmējusi salīdzinoši īsā laikā. Sociālās apdrošināšanas speciālais budžets ir valsts budžeta sastāvdaļa, un tāpat starp abiem šiem budžetiem pastāv finansiālas kopsakarības. Mainoties sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumiem vai ienākumiem, tiek ietekmēts visa valsts budžeta līdzsvars. Ir redzams, ka ekonomiskā situācija valstī ietekmēja arī sociālās apdrošināšanas speciālā

budžeta stabilitāti un Saeimai un Ministru kabinetam šajā sakarā bija pienākums rīkoties, lai nodrošinātu sabiedrības labklājību ilgtermiņā.

Satversmes tiesa nevar atzīt par pamatotu Pieteikumu iesniedzēju viedokli, ka apstrīdētajām normām nav leģitīma mērķa, jo viss nepieciešamais ietaupījums paredzēts vienīgi uz mazturīgāko personu rēķina. Ar apstrīdēto normu palīdzību panāktais budžeta izdevumu samazinājums ir aptuveni 17,4 procenti jeb sestā daļa no valsts konsolidētā budžeta kopējā samazinājuma. Šāds samazinājums neapšaubāmi ir skāris arī citas budžeta pozīcijas, valsts darbības jomas un tautsaimniecības nozares. Tā, piemēram, ir samazināts darba vietu skaits un pārskatīts finansējuma apmērs valsts pārvaldē, citastarp arī veselības un izglītības jomā. Turklāt no lietas materiāliem izriet, ka pensiju apmēra nesamazināšanas gadījumā būtu nepieciešama vēl lielāka izdevumu samazināšana citās budžeta pozīcijās (*sk. lietas materiālu 10. sēj. 1., 2. un 130. lpp.*).

Turpretim jautājums par apstrīdēto normu radītajām sekām ir noskaidrojams, izvērtējot to samērību, un šis aspekts pats par sevi neatņem tām leģitīmo mērķi.

Apstrīdētajām normām ir leģitīms mērķis – sociālās apdrošināšanas budžeta ilgtspējas nodrošināšana, līdzsvarojot tā ieņēmumus un izdevumus, un līdz ar to –sabiedrības labklājības nodrošināšana.

28. Samērīguma princips noteic, ka gadījumos, kad publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp personas un valsts vai sabiedrības interesēm. Lai izvērtētu, vai likumdevēja pieņemtā tiesību norma atbilst samērīguma principam, jānoskaidro:

1) vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai;

2) vai šāda rīcība ir nepieciešama, proti, vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem;

3) vai labums, ko iegūs sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu.

Ja, izvērtējot tiesību normu, tiek atzīts, ka tā neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, tad tā neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesiska (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 16. maija sprieduma lietā Nr. 2006-42-01 11. punktu*).

Limburgas principi, kas Pakta ieviešanai tika izstrādāti 1986. gadā, noteic, ka, neraugoties uz valsts attīstības līmeni, nekavējoties un izmantojot visus nepieciešamos līdzekļus, ir jāveic pasākumi, lai attiecīgās tiesības nodrošinātu vismaz minimālā līmenī. Ar veicamajiem nacionāla līmeņa pasākumiem ir jāsaprot ne tikai likumdošanas, bet arī administratīvie, tiesu, ekonomiskie, sociālie un izglītības pasākumi. Likumi, kas ierobežo kādu sociālo tiesību izmantošanu, nedrīkst būt netaisnīgi vai diskriminējoši (*sk. Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, U.N. Commission on Human Rights, U.N. ESCOR, 43d Sess., U.N. Doc. E/CN.4/1987/17*). Pat tad, kad valstī ir būtisks finanšu resursu trūkums, tai ir pienākums aizsargāt vājākos sabiedrības locekļus (*sk. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No.3. The nature of States parties obligations, E/1991/23 14 December 1990, para. 12; UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 6. The economic, social and cultural rights of older persons, E/1996/22 8 December 1995, para. 17*).

Saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām” piešķirto vecuma pensiju saņēmēji ir uzskatāmi par īpašu sociālo grupu. Proti, līdz ar algota darba pārtraukšanu samazināsies šo cilvēku ienākumi un attiecīgi arī iespējas piedalīties dažādās sabiedriskās dzīves norisēs.

29. Lai noskaidrotu, vai apstrīdētās normas atbilst samērīguma kritērijam, Satversmes tiesai visupirms jānoskaidro, vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai.

29.1. Pieteikumu iesniedzēji uzskata, ka izraudzītie līdzekļi nav piemēroti Saeimas norādītā leģitīmā mērķa sasniegšanai, jo skarot vienīgi sabiedrības visneaizsargātāko grupu – vecuma pensijas saņēmējus. Savukārt tie Pieteikumu iesniedzēji, kuri apstrīd Izmaksu likuma 3. panta pirmo daļu, norāda, ka šī norma neesot piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai un prognozētais fiskālais efekts tās pieņemšanas rezultātā neesot panākts.

Saeima un Ministru kabinets uzskata, ka izraudzītie līdzekļi ir piemēroti norādītā leģitīmā mērķa sasniegšanai. Nelabvēlīgajā ekonomiskajā situācijā atbilstoši Saeimas atbildes rakstos un Ministru kabineta viedoklī norādītajam valsts bijusi spiesta vērsties pie starptautiskajām institūcijām nolūkā saņemt aizdevumus Latvijas Republikas ekonomiskās situācijas un finanšu sistēmas stabilizēšanai. Minēto aizdevumu saņemšanas nosacījums bija valsts budžeta izdevumu samazināšana par 500 miljoniem latu. Proti, 2009. gada budžetu bija nepieciešams grozīt, paredzot izdevumu samazinājumu minētās summas apmērā. Citi, alternatīvi risinājumi izdevumu samazināšanai, kā, piemēram, nacionālās valūtas devalvācija, tika atzīti par nepieņemamiem. Ar apstrīdēto normu pieņemšanu sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ekonomija 2009. gadā tika plānota vairāk nekā 88 miljonu latu apmērā.

A. Kovaļevska norādījusi, ka Izmaksu likuma 2. pantā paredzētie pasākumi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, jo izmaksājamā pensiju apmēra samazināšana ļauj būtiski samazināt speciālā budžeta izdevumus. Savukārt Izmaksu likuma 3. panta pirmajā daļā paredzēto pasākumu piemērotība esot diskutējams jautājums (*sk. lietas materiālu 10. sēj. 116. lpp.*).

29.2. Satversmes tiesa atzīst, ka likumdevēja izraudzītie līdzekļi var būt piemēroti legītimā mērķa sasniegšanai, ja ar konkrēto regulējumu šis mērķis var tikt sasniegts.

Izvērtējot piemērotību, Satversmes tiesa nevar stāties likumdevēja vietā un norādīt uz piemērotākiem politiskajiem lēmumiem vai arī noteikt, kā sadalāmi valsts budžeta līdzekļi. Tiesas uzdevums ir izvērtēt, vai apstrīdētās normas ir saprātīgas un saskaņotas, vai valsts rīcībā ir to ieviešanai nepieciešamie resursi, vai normas ir līdzsvarotas, elastīgas un paredz īstermiņa un ilgtermiņa vajadzību apmierināšanu, kā arī vai šīs normas ir pārskatāmas un darītas zināmas sabiedrībai (*sk. Langa P., Taking Dignity Seriously. Judicial Reflections on the Optional Protocol to the ICESCR, Nordic Journal of Human Rights, Vol. 27, Nr. 1, 2009, p. 33*).

Satversmes tiesa piekrīt, ka apstrīdētās normas ir tieši saistītas ar nepieciešamību steidzami sabalansēt valsts budžetu, tajā skaitā sociālās apdrošināšanas speciālo budžetu, lai mazinātu ekonomiskās lejupslīdes ietekmi uz ienākumu un izdevumu līdzsvaru, kā arī nodrošinātu pensiju sistēmas ilgtspēju. Noteiktos gadījumos ekonomiskā krīze var sasniegt tādu līmeni, ka likumdevējam ir jāpiešķir rīcības brīvība veikt koriģējošus pasākumus, pat ja šie pasākumi skartu Satversmē noteiktās pamattiesības. Situācijā, kad valsts finanšu resursi ir ļoti ierobežoti, valstij ir rīcības brīvība mainīt pensiju saņemšanas nosacījumus, lai nodrošinātu taisnīgu sociālās apdrošināšanas sistēmu (*sk. Concurring opinion of judge Thomassen, Case of Kjartan Ásmundsson v. Iceland, Application no. 60669/00, Judgment 30 March 2005*).

Šajā kontekstā plānotais sociālās apdrošināšanas budžeta ietaupījums ir atbilstošs ekonomiskās lejupslīdes radītajām sekām – valsts budžeta deficītam un vispārējam Latvijas ekonomiskās aktivitātes kritumam salīdzinājumā ar 2008. gada rādītājiem.

Kaut arī Labklājības ministrijas sniegtā informācija liecina, ka 2009. gada jūlijā, augustā un septembrī kopējais Izmaksu likuma 3. panta pirmās daļas piemērošanas rezultātā panāktais ietaupījums bija aptuveni 12,7 miljoni latu jeb par 6,2 miljoniem latu mazāks nekā šim laika posmam plānotais ietaupījums (*sk. lietas materiālu 13. sēj. 45. – 47. lpp.*), tomēr Satversmes tiesai kopumā nav pamata apšaubīt to, ka ar apstrīdēto normu palīdzību panākta valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumu samazināšana un attiecīgi sekmēta ieņēmumu un izdevumu līdzsvarošana.

Tātad ar apstrīdēto normu palīdzību var sasniegt leģitīmo mērķi.

30. Satversmes tiesai jāizvērtē, vai leģitīmo mērķi – sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta sabalansēšanu – nevar sasniegt arī ar citiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem mērķiem.

Tas nozīmē, ka jānoskaidro, vai ir panākts pienācīgs līdzsvars starp nepieciešamību sasniegt mērķi un līdzekļiem, kas izmantoti šā mērķa sasniegšanai (*sk. Langa, p. 36*). Valsts noteiktajiem pasākumiem ir jābūt samērīgiem gan ar finansiālo krīzi, gan ar interesēm, kuras šie pasākumi aizskar (*sk. Jackman M., Porter B., Canada, in Langford M. ed., Social Rights Jurisprudence. Emerging Trends in International and Comparative Law, Cambridge University Press, 2009, p. 219*).

30.1. Saeima un Ministru kabinets vairākkārt norādījuši uz saistībām pret starptautiskajiem aizdevējiem kā vienu no apstrīdēto normu pieņemšanas pamatojumiem. Proti, no šo institūciju sniegtās informācijas izriet, ka apstrīdēto normu pieņemšana ir saistāma ar starptautisko aizdevēju prasību izpildi.

Savukārt pieaicinātās personas norāda, ka to rīcībā neesot tādas informācijas, ka starptautiskie aizdevēji būtu pieprasījuši apstrīdētajās normās noteikto pensiju izmaksu samazinājumu (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 119.*,

204. un 205. lpp.). Tieši pretēji – starptautiskie aizdevēji neesot norādījuši konkrētu jomu, kurā īstenojams samazinājums, un Eiropas Komisijas pārstāvis pat esot uzsvēris, ka budžeta deficīta samazinājumu neesot iespējams panākt tikai uz izdevumu samazinājuma rēķina, jo tas būtu pārāk smagi iedzīvotājiem, īpaši ģimenēm ar zemiem ienākumiem (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 205. lpp.*).

Satversmes tiesa konstatē, ka sākotnējos dokumentos, kas saistīti ar starptautisko aizdevumu saņemšanu, nav ietverta informācija, kas būtu attiecināma uz apstrīdēto normu pieņemšanu. Savukārt 2009. gada 13. jūlija Papildu saprašanās memoranda starp Eiropas Kopienu un Latvijas Republiku 7.2. punktā ietverta valsts apņemšanās samazināt pensiju izdevumus par 10 procentiem nestrādājošajiem pensionāriem un par 70 procentiem strādājošajiem pensionāriem (*sk. Ministru kabineta viedokli lietas materiālu 9. sēj. 7. lpp. un 2009. gada 13. jūlija Papildu saprašanās memoranda starp Eiropas Kopienu un Latvijas Republiku 7.2. punktu lietas materiālu 11. sēj. 90. un 91. lpp.*). Attiecībā uz SVF un Latvijas Republikas vienošanos tā pati apņemšanās ietverta papildinātajā Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes programmā, kas apstiprināta Saeimā 2009. gada 16. jūnijā (*sk. Ministru kabineta viedokli lietas materiālu 9. sēj. 7. lpp. un 2009. gada 16. jūnijā Saeimā apstiprinātās Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes programmas 5.2. punktu lietas materiālu 9. sēj. 33. un 34. lpp.*).

Tomēr apstāklis, ka minētajos dokumentos ir ietverta Ministru kabineta apņemšanās pieņemt apstrīdētās normas, vēl nenozīmē, ka tieši šādus nosacījumus izvirzījuši starptautiskie aizdevēji. Starptautiskie aizdevēji savas kompetences ietvaros valstij nosaka galvenos īstenojamos mērķus, kā, piemēram, valsts budžeta izdevumu samazināšana 500 miljonu latu apmērā, tajā skaitā sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumu samazināšana, taču šo mērķu sasniegšanai piemērotāko un atbilstošāko līdzekļu, kā arī iespējamo alternatīvu izvēle tiek atstāta pašas valsts ziņā.

Satversmes tiesai nav sniegta informācija, kas apliecinātu to, ka starptautiskie aizdevēji par aizdevuma piešķiršanas priekšnoteikumu noteikuši tieši apstrīdēto normu pieņemšanu. 2009. gada 13. jūlija Papildu saprašanās memoranda starp Eiropas Kopienu un Latvijas Republiku 7.2. punktā un 2009. gada 16. jūnijā Saeimā apstiprinātās Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes programmas 5.2. punktā norādītie pasākumi, citastarp attiecībā uz pensiju izmaksu samazinājumu, vērtējami kā valsts rīcība budžeta izdevumu samazināšanai un attiecīgi – starptautisko aizdevumu saņemšanai.

Ministru kabinets ir norādījis, ka starptautiskie aizdevēji sarunu gaitā vairākkārt vērsuši uzmanību uz to, ka sociālā budžeta ilgtspēja būs apdraudēta pat pensiju indeksācijas iesaldēšanas gadījumā. Tomēr nekādi pierādījumi šim apgalvojumam, piemēram, sarunu protokoli, Satversmes tiesā nav iesniegti. No iepriekšējiem SVF ziņojumiem izriet, ka sociālā budžeta ilgtspēju apdraud un fiskālo risku izraisa, piemēram, pārmērīgi dāsnie vecāku (bērnu) pabalsti un nepārdomāti regulētie slimības pabalsti, turklāt konstatējama ievērojama sociālā nodrošinājuma līdzekļu noplūde tām sociālajām grupām, kuras nav uzskatāmas par trūcīgām vai maznodrošinātām (*sk., piemēram, Pasaules Bankas ziņojuma Aide Memoire 4.22. – 4.27. punktu lietas materiālu 9. sēj. 105. – 106. lpp.*).

Pie tam Ministru kabineta pilnvaru robežas noteic valsts varas dalīšanas princips. Saskaņā ar šo principu Satversme likumdošanas tiesības, proti, tiesības izšķirt valsts dzīves svarīgākos jautājumus, tieši piešķir Saeimai, kā arī – atsevišķos gadījumos – pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem. Pārējiem varas atzariem minētie likumi jāīsteno dzīvē [*sk. Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra sprieduma lietā Nr. 03-05(99) secinājumu daļas 1. punktu*].

Vērtējot Saeimas un Ministru kabineta kompetences attiecības, ir atzīts, ka prasība, lai likumdevējs pats likumdošanas ceļā izšķirtu visus valsts dzīves jautājumus, mūsdienu sabiedrības komplicētajos dzīves apstākļos ir kļuvusi nereāla. Lai nodrošinātu efektīvāku valsts varas īstenošanu, ir pieļaujama

atkāpe no prasības, ka likumdevējam visi jautājumi pilnībā jāizšķir pašam. Šī efektivitāte tiek sasniegta, likumdevējam likumdošanas procesā izlemjot svarīgākos jautājumus, bet detalizētāku noteikumu un likuma ieviešanai dzīvē nepieciešamo normu izstrādāšanu deleģējot Ministru kabinetam (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 21. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-03-0306 7. punktu*).

Ministru kabinetam ir tiesības pieņemt tiesību aktus, tomēr tajos nedrīkst ietvert tādas normas, kas nav uzskatāmas par palīgīdzekļiem likuma normas īstenošanai (*sk. Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 5. punktu*).

Tātad pamatā ir pieļaujams Ministru kabinetam deleģēt likuma ieviešanai dzīvē nepieciešamo normu izstrādāšanu. Saeimas pienākums ir pašai likumdošanas kārtībā izlemt visus svarīgākos valsts un sabiedrības dzīves jautājumus. Savukārt Satversmes 68. panta pirmā daļa noteic, ka visiem starptautiskajiem līgumiem, kuri nokārto likumdošanas ceļā izšķiramus jautājumus, nepieciešama Saeimas apstiprināšana.

Lai noskaidrotu, vai Saeimas sniegtais personu tiesību ierobežojuma pamatojums ir uzskatāms par attaisnojamu, jāizvērtē, vai Ministru kabinets bija tiesīgs bez Saeimas pilnvarojuma izlemt jautājumus, kas attiecas uz starptautisko aizdevumu saņemšanu, vai arī attiecīgās vienošanās būtu atzīstamas par tādām, kuras nokārto likumdošanas ceļā izšķiramus jautājumus un kurām bija nepieciešama Saeimas apstiprināšana.

Vērtējot to, vai attiecīgās vienošanās ir atzīstamas par tādām, kuras nokārto likumdošanas ceļā izšķiramus jautājumus, ir ņemama vērā līdzšinējā šādu jautājumu regulēšanas prakse. Tā 1928. gada 29. decembrī Valsts prezidents izsludināja Saeimā 1928. gada 18. decembrī pieņemto Likumu par ārējo aizņēmumu. Tā 1. pants paredzēja, ka „Ministru kabinets ir pilnvarots noslēgt seši miljoni Amerikas dolāru lielu ārējo aizņēmumu uz 35 gadiem par 6 procentiem gadā un šai vajadzībai pārdot valsts obligācijas par šo pašu summu

pēc iespējami labāka kursa”. Savukārt šā likuma 3. pants noteica, ka „Ministru kabinets izdod tuvākus noteikumus šī likuma izvešanai dzīvē” (*Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 27. burtnīca, 1928. gada 31. decembris, 662. lpp.*).

1931. gada 6. maijā Valsts prezidents izsludināja Saeimā 1931. gada 28. aprīlī pieņemto Likumu par 1931.g. iekšējo ceļu aizņēmumu ar prēmijām. Tā 1. pants noteica, ka „iekšējo 1931.g. ceļu aizņēmumu ar prēmijām izlaiž 12 miljonu latu nominālvērtībā uz 30 gadiem. Izlaišanu izdara uz sevišķa finanšu ministra instrukcijas pamata” (*Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 11. burtnīca, 1931. gada 18. maijs, 441. – 447. lpp.*).

1931. gada 29. jūnijā Valsts prezidents izsludināja Saeimā 1931. gada 22. jūnijā pieņemto Likumu par ārējo īstermiņa aizņēmumu. Tā 1. pants noteica, ka „Ministru kabinets pilnvarots uzdot finanšu ministram izdot valsts parādu zīmes par summu līdz 20 miljoniem latu” (*Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 22. burtnīca, 1931. gada 12. augusts, 772. lpp.*).

Minētais liecina, ka jautājumi, kas attiecas uz starptautiskajiem un citiem aizņēmumiem, kuriem ir būtiska ietekme uz valsts budžetu, pagājušā gadsimta 20. un 30. gados tika risināti likumdošanas ceļā Saeimā. Arī sākotnējā prakse pēc Satversmes darbības atjaunošanas liecina, ka jautājumus, kas saistīti ar starptautiskajiem aizņēmumiem, izlēma Saeima (*sk., piemēram, 1995. gada 29. marta likumu „Par Latvijas Investīciju bankas vispārējā aizņēmuma garantijas līgumu starp Latvijas Republiku un Eiropas Investīciju banku” un 1995. gada 29. marta likumu „Par Līgumu starp Latvijas Republiku un Ziemeļu investīciju banku”*).

Satversmes 81. pants noteica, ka laikā starp Saeimas sesijām Ministru kabinetam ir tiesība, ja neatliekama vajadzība to prasa, izdot noteikumus, kuriem ir likuma spēks. Šādi noteikumi citastarp nevarēja grozīt budžetu un

budžeta tiesības, tie nevarēja attiekties uz valsts kases zīmju emisiju un aizņēmumiem.

Tas, ka 81. pants no Satversmes ir izslēgts, nedod pamatu secinājumam, ka tajā minētie jautājumi tagad ietilptu Ministru kabineta kompetencē. Proti, arī pēc grozījumu izdarīšanas Satversmē un 81. panta izslēgšanas no tās, kompetence izlemt jautājumus, kas attiecas uz šajā pantā ietvertajām jomām, joprojām ekskluzīvi pieder tikai Saeimai un Ministru kabinetam nav tiesību izlemt tajā regulētos jautājumus.

Satversmes tiesa atzīst, ka jautājumi, kurus Ministru kabinets risinājis, slēdzot attiecīgās vienošanās ar starptautiskajiem aizdevējiem, atzīstami par pietiekami svarīgiem valsts un sabiedrības dzīves jautājumiem, lai tos izlemtu likumdošanas ceļā Saeimā. Arī no Saeimas atbildes rakstiem acīmredzami izriet tas, ka starptautiskā aizdevuma saņemšana ir ārkārtīgi svarīga Latvijas ekonomiskās lejupslīdes apturēšanai. Tāpat paša Saprašanās memoranda starp Eiropas Kopieniem un Latvijas Republiku 20. punktā norādīts, „ka attiecībā uz Latviju šis Memorands stāsies spēkā pēc Latvijas tiesību aktos noteikto iekšējo procedūru pabeigšanas” (*lietas materiālu 11. sēj. 66. lpp.*).

Nevar piekrist Latvijas Republikas tieslietu ministra vēstulē Eiropas Komisijai sakarā ar aizdevuma saņemšanu norādītajam, ka ir iegūti visi aizdevuma saņemšanai nepieciešamie saskaņojumi un pilnvarojumi un līgums nepārkāpj nevienu nacionālo tiesību normu, arī līguma īstenošana nepārkāpšot neviena Latvijas tiesību akta prasības un tā tiesiskums, spēkā esamība un izpildīšanas jautājumi netikšot apstrīdēti ne tiesā, ne kādā citā institūcijā (*sk. Latvijas Republikas tieslietu ministra vēstuli Eiropas Komisijai, 2009. gada janvāra Aizdevuma līguma starp Eiropas Savienību un Latviju 3. pielikumu*
http://ec.europa.eu/latvija/documents/pievienotie_faili/29.01.09.la.doc,
aplūkots 2009. gada 1. decembrī).

Satversmes tiesa norāda, ka konceptuālā izšķiršanās par starptautisko aizdevumu saņemšanu un tās nosacījumiem atzīstama par svarīgu un nozīmīgu valsts un sabiedrības dzīves jautājumu, kas, ievērojot Satversmē noteikto kārtību, bija jāizlemj pašam likumdevējam. Kaut arī Saeima ir pieņēmusi ekonomikas stabilizācijas programmu, lēmusi par grozījumiem 2009. gada valsts budžetā un pieņēmusi 2010. gada valsts budžetu, tomēr šie lēmumi nevar aizstāt Satversmē noteiktās tiesības un vienlaikus arī pienākumu izlemt visus būtiskos jautājumus, kas attiecas uz minētajiem aizdevumiem, tostarp jautājumus par iespējamo pilnvarojumu Ministru kabinetam.

Ministru kabineta uzņemtās starptautiskās saistības pašas par sevi nevar kalpot par argumentu Satversmes 109. pantā noteikto pamattiesību ierobežošanai.

30.2. Lai noskaidrotu, vai likumdevēja rīcībā bija mazāk ierobežojoši līdzekļi, Satversmes tiesai jāizvērtē, vai likumdevējs ir apsvēris apstrīdēto normu alternatīvas.

ECT ir norādījusi, ka sabiedrības intereses arī pensiju vai tām pielīdzināmu maksājumu samazināšanas kontekstā atstāj likumdevējam plašu rīcības brīvību. Šo rīcības brīvību tiesai ir pienākums respektēt, ja vien likumdevēja rīcībai nav acīmredzami trūcis saprātīga pamatojuma (*sk. ECT spriedumu lietā Moskal v. Poland, Application No. 10373/05, 15 September 2009, para. 61*).

30.2.1. Saeimas atbildes rakstā un Ministru kabineta viedoklī norādīts, ka 11. jūnija vienošanās rezultātā Izmaksu likums tika saskaņots ar valdību veidojošajām politiskajām partijām, LBAS, LDDK, LPF, LPS un Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kameru. Tādējādi Saeima un Ministru kabinets netieši apliecina, ka ar šo vienošanos ir panākts labākais iespējamais risinājums no vairākām alternatīvām.

No Satversmes tiesai iesniegtajām iesaistīto organizāciju atbildēm gūstams ieskats, ka apstrīdētajām normām alternatīvi risinājumi ir vai nu izskanējuši citu apspriežu laikā, vai arī atstāti bez ievērības. Tā, piemēram, LPS informēja Satversmes tiesu, ka, sagatavojot 11. jūnija vienošanos, tika apsvērtas arī citas alternatīvas – neapliekamā minimuma samazināšana līdz 0 latiem, pensiju samazināšana par 15 procentiem, pensiju piemaksu samazināšana un pensiju izmaksāšana strādājošajiem pensionāriem 100 latu apmērā. LBAS un LDDK norāda, ka 2009. gada budžeta grozījumu izstrādes laikā notikušas konsultācijas par iespējām samazināt iedzīvotāju ienākuma nodokļa neapliekamo minimumu vai paaugstināt sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi. Nekādas citas apspriedes par apstrīdētajām normām neesot notikušas.

Savukārt LPF norāda, ka tā neesot piedalījies 11. jūnija vienošanās apspriešanās, jo lēmums jau bijis pieņemts, kā arī norāda, ka 2009. gada 9. jūnijā, tiekoties ar labklājības ministru, esot panākta vienošanās par pensiju samazinājumu 20 procentu apmērā tiem strādājošajiem pensionāriem, kuru pensijas ir lielākas par 100 latiem, un par piemaksu neizmaksāšanu tiem pensionāriem, kuri pensionējušies pēc 1996. gada 1. janvāra. Ministru kabineta sēdē minētās vienošanās netika akceptētas.

Satversmes tiesa norāda, ka 11. jūnija vienošanās pati par sevi nedz apstiprina, nedz arī izslēdz apstrīdēto normu konstitucionalitāti vai leģitimitāti. Arī atsevišķu organizāciju vai valdības sociālo partneru līdzdalība minētās vienošanās sagatavošanā neliecina par apstrīdēto normu konstitucionalitāti vai arī – tieši pretēji – neatbilstību Satversmei. 11. jūnija vienošanās drīzāk ir vērtējama nevis kā tāda, kas radītu tiesiskus apstrīdēto normu pieņemšanas priekšnoteikumus, bet gan kā kvazipolitiska apņemšanās, kuru līdztekus valdību veidojošajām partijām dažādu apsvērumu dēļ parakstījušas arī atsevišķas organizācijas un valdības sociālie partneri. Šajā lietā vienošanās faktam ir nozīme tiktāl, ciktāl tās sagatavošanas gaitā apspriestas iespējamās

apstrīdēto normu alternatīvas. Turklāt pretēji Saeimas atbildes rakstos, Ministru kabineta vēstulē un Izmaksu likuma projekta anotācijā norādītajam Satversmes tiesa atzīst, ka organizāciju un valdības sociālo partneru līdzdalība 11. jūnija vienošanās sagatavošanā vērtējama kā formāla.

30.2.2. Labklājības ministrijas sniegtajā informācijā norādīts, ka Izmaksu likuma projekts bija jāizstrādā ļoti ierobežotā laikā un laika trūkuma dēļ izvērtēt alternatīvas neesot bijis iespējams (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 115. lpp.*). Savukārt Ministru kabinets norāda, ka diskusijas par nepieciešamā 500 miljonu latu samazinājuma panākšanu valsts budžetā bijušas ārkārtīgi sarežģītas un smagas. Sarunu gaitā vērtēti un apspriesti arī citi, pensiju samazināšanai alternatīvi risinājumi, tomēr diskusiju rezultātā vienošanās panākta tikai par vienu konkrētu risinājumu, proti, to, kas fiksēts 11. jūnija vienošanās tekstā. Pēc šīs vienošanās noslēgšanas diskutēt par citiem risinājumiem Izmaksu likuma projekta sagatavošanas procesā nebūtu bijis racionāli citastarp arī tādēļ, ka budžeta deficīta samazinājums bija jānosaka nekavējoties (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 8. lpp.*).

Saeimas, LBAS, LDDK, LPF, LPS un Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas priekšsēdētājas A. Barčas sniegtā informācija liecina, ka atsevišķas alternatīvas apstrīdētās normas pieņemšanai tika apspriestas. Piemēram, ticis izstrādāts priekšlikums noteikt maksimālo pensijas apmēru – 350 latu, savukārt strādājošiem pensionāriem noteikt pensiju izmaksas ierobežojumu 50 procentu apmērā. Vienlaikus tiek atzīts arī tas, ka alternatīvas nebūtu devušas pietiekamu ietaupījumu vai arī nebija pietiekami izvērtētas (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 162., 163. lpp. un 10. sēj. 64. lpp.*).

Arī debatēs par Izmaksu likumu Saeimas sēdē tika izteikti vairāki apstrīdēto normu pieņemšanai alternatīvi priekšlikumi. Piemēram, tika norādīts uz ministriju izdevumu samazināšanu, sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likmes palielināšanu vai tāda minimālā pensijas apmēra noteikšanu, kas nebūtu samazināms (*sk. Latvijas Republikas 9. Saeimas 15. un 16. jūnija*

sēdes stenogrammas

<http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/090615/st090615.htm>,

<http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/090616a/st090616a.htm>, aplūkots

2009. gada 2. decembrī). Tomēr arī šie priekšlikumi tika vienīgi izteikti, bet ne vērtēti.

Satversmes tiesa atzīst, ka ne Ministru kabinets, ne Saeima nav veikuši objektīvu un izsvērtu analīzi ne attiecībā uz to, kādas būs apstrīdēto normu piemērošanas sekas, ne arī attiecībā uz to, vai nepastāv citi, mazāk ierobežojoši līdzekļi leģitīmā mērķa sasniegšanai. Šāds secinājums izriet no Izmaksu likuma projekta anotācijas. Tajā norādīts, ka „pastāv risks, ka Likumprojekta 2., 3., 5. un 6. panta normas ir pretrunā ar no Satversmes 1.panta izrietošo tiesiskās paļāvības principu, kā arī rada risku pretrunai ar Satversmes 91. pantā noteiktajām personu tiesībām uz vienlīdzību un nediskrimināciju un 109. pantā noteiktajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu, un var radīt pamatu personām vērsties ar pieteikumu Satversmes tiesā” (*likumprojekta „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” anotācijas II sadaļa*

<http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/0BEB9E49A7761574C22575D6003F8248?OpenDocument>, aplūkots 2009. gada 1. decembrī).

Izmaksu likuma projekta anotācijā arī norādīts, ka konsultācijas ar ekspertiem neesot notikušas (*sk. likumprojekta „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” anotācijas VI sadaļu*). Savukārt Saeimas Juridiskais birojs savā atzinumā par Izmaksu likuma projektu norādījis, ka neesot pietiekamas informācijas tam, lai likumprojektā ietvertās normas vērtētu kā iespējami saudzīgāko un galējo līdzekli valsts izdevumu samazināšanai. Likumprojekta 3. panta pirmajā daļā paredzētā ierobežojuma attiecināšana uz tik plašu personu loku neesot pamatota un pārkāpjot samērīguma principu. Turklāt likumprojektā ietverta acīmredzama pretruna – tajā paredzēts, ka likums stāsies spēkā 2009. gada 1. jūlijā, taču

likumprojekta anotācijā norādīts, ka likuma piemērošana no minētā datuma esot neiespējama (*sk. lietas materiālu 8. sēj. 53. – 54. lpp.*).

Likumdevēja uzdevums ir meklēt kompromisu starp konkurējošiem tiesiski politiskiem mērķiem, it īpaši – starp tiesību un konstitucionālajiem principiem. Ja, piemēram, jāizlemj par noteiktiem sociālajiem atvieglojumiem, ir jāatrod kompromiss starp sociālā valstiskuma un taupīgas valsts budžeta politikas īstenošanas pamatprincipiem (*sk.: Cipeliuss R. Par tiesisko apsvērumu racionālu strukturēšanu. Likums un Tiesības, 2000, Nr. 4, 112. lpp.*).

Satversmes tiesa atzīst, ka ieteiktās apstrīdēto normu alternatīvas nevar atzīt par kvalitatīviem priekšlikumiem, jo adekvātus alternatīvos priekšlikumus tik īsā laikā izstrādāt gluži vienkārši nebija iespējams. Arī šo alternatīvo risinājumu iespējamo ekonomisko efektu un sociālās sekas atbilstoši to nozīmīgumam dažu dienu laikā nevarēja rūpīgi un vispusīgi izvērtēt.

Līdz ar to Satversmes tiesai nav pamata atzīt, ka alternatīvie risinājumi, kuriem trūkst nepieciešamā pamatojuma un ekonomisko un sociālo seku izvērtējuma, būtu atzīstami par pietiekami apsvērtām apstrīdēto normu alternatīvām.

Steiga un nepietiekamā ekspertu iesaiste neļāva likumdevējam pienācīgā kārtībā izvērtēt alternatīvus risinājumus un noteikt saudzējošu pāreju. Par likumdevēja nepārdomāto rīcību citastarp liecina arī tas, ka Izmaksu likums tika steidzamības kārtībā labots. Proti, Izmaksu likumā ietvertie izmaksu ierobežojumi attiecās uz vecuma un izdienas pensijām. Tādējādi personām, kuras bija sasniegušas pensijas vecumu, bet joprojām saņēma invaliditātes pensiju, tā tika maksāta pilnā apmērā, savukārt personas, kurām invaliditātes pensijas vietā bija piešķirta vecuma pensija, to saņēma ierobežotā apmērā. Līdz ar to Izmaksu likums paredzēja acīmredzami atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras bija invaliditātes pensijas saņēmēji un kurām pensijas samazinājums

netika piemērots, un personām, kuras invaliditātes pensijas vietā saņēma vecuma pensiju un kurām pensijas samazinājums tika piemērots (sk. 2009. gada 17. septembra likumu „Grozījumi likumā „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam”” un šā likuma projekta anotāciju

<http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/CDF73564B79BB4E3C225761F004BE61E?OpenDocument>, aplūkots 2009. gada 1. decembrī).

Tiesību zinātnē ir atzīts: kavēšanās, neparedzamība un nekonsekvence valsts varas izmantošanā ir pierādījums tam, ka valsts veiktie un ieviestie pasākumi ir noveduši pie samērīguma principa pārkāpuma (sk. *Harris D., O'Boyle M., and Warbrick C., Law of the European Convention on Human Rights, 2nd ed., Oxford University Press, 2009, p. 676*). Arī ECT ir norādījusi, ka „nenoteiktība – vienalga, vai tā būtu radusies likumdošanas, administratīvās vai institucionālās prakses rezultātā, – ir faktors, kas jāņem vērā, izvērtējot valsts rīcību. Patiešām, ja tiek skarts vispārēju interešu jautājums, publiskās varas institūcijām ir pienākums darboties saprātīgi ilgu laiku, pienācīgā un saskaņotā veidā” (*Broniowski v. Poland, 2004-V; 43 EHRR 1, paras. 151 and 184 GC*).

Neparedzot diferencētu pieeju Izmaksu likuma 3. panta pirmajā daļā noteiktajam ierobežojumam, var izveidoties tāda situācija, ka personai noteiktais ieturējums no pensijas ir lielāks nekā tās gūtais ienākums no darba vai pašnodarbinātā tiesiskajām attiecībām. Tas, ka šāda likumdevēja rīcība nav atbilstoša Satversmei, jau ir norādīts agrākajos Satversmes tiesas spriedumos (sk. *Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1.3. punktu*).

Turklāt izveidojās tāda situācija, ka atsevišķām personu grupām, kurām papildus pensijai ir arī citi ienākumi, Izmaksu likuma 3. panta pirmā daļa netiek piemērota. Atbilstoši Ministru kabineta norādītajam saskaņā ar likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. pantu par obligāti sociāli apdrošinātām

personām netiek uzskatītas personas, kuras ir sasniegušas vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, un ir zemnieku (zvejnieku) saimniecības īpašnieki, autoratlīdzības saņēmēji, fiziskās personas, kuras veic nekustamā īpašuma apsaimniekošanu vai gūst ienākumus no personīgās palīgsaimniecības vai piemājas saimniecības un ir reģistrējušās kā saimnieciskajā darbībā gūtā ienākuma nodokļa maksātājas. Tāpat pensijas samazinājums netiek piemērots pašnodarbinātajiem, kuri ir reģistrēti Valsts ieņēmumu dienestā, bet kuru ienākumi nesasniedz minimālo mēnešalgu (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 11. – 12. lpp.*).

Arī attiecībā uz tām personām, kurām tiek piemērota Izmaksu likuma 2. panta pirmā daļa, nevar atzīt, ka likumdevējs izvēlējies vismazāk ierobežojošo līdzekli leģitīmā mērķa sasniegšanai. Proti, pensiju ieturējums 10 procentu apmērā tiek piemērots visiem pensionāriem neatkarīgi no viņu pensijas apmēra. Šīs normas piemērošanas rezultātā pensionārs var kļūt par trūcīgu personu, kas ir spiesta lūgt sociālo palīdzību.

Likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, nav ar pietiekamu rūpību izvērtējis to alternatīvas un nav paredzējis saudzējošāku risinājumu. Līdz ar to apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 109. pantam.

31. Satversmes tiesa norāda, ka valstij, straujas ekonomiskās lejupslīdes apstākļos, uz noteiktu laiku samazinot pensiju izmaksas, tomēr saglabājas noteikts pamatpienākumu kopums, no kura tā nav tiesīga atkāpties. Šajā kontekstā ir būtiski noskaidrot, vai pensijas saņēmēju tiesības ir ierobežotas tiktāl, ka tiek skartas viņu tiesības uz sociālo nodrošinājumu pēc būtības (*sk. ECT spriedumu lietā Kjartan Ásmundsson v. Iceland, Application no. 60669/00, Judgment of 30 March 2005, para. 39*).

Satversmes tiesa norāda, ka viens no pensiju sistēmas nepieciešamajiem elementiem ir adekvātums. Tas nozīmē, ka pensiju sistēmas ietvaros tiek

garantēti droši finansēti, adekvāti ienākumi, kas nedestabilizē valsts finanses un neuzliek pārlieku apgrūtinājumu nākamajām paaudzēm, tajā pašā laikā nodrošinot taisnīgumu un solidaritāti, kā arī iespēju reaģēt uz mainīgajām indivīdu un sabiedrības vajadzībām (*sk. Social Protection Committee, Adequate and Sustainable Pensions, Report by the Social Protection Committee on the future evolution of social protection, Göteborg European Council, June 2000*). Valstīm iespēju robežās ir jānodrošina visiem vecajiem cilvēkiem cilvēka cienīgas dzīves standarts un iespēja aktīvi piedalīties valsts sabiedriskajā, sociālajā un kultūras dzīvē [*sk. European Commission, Communication on supporting national strategies for safe and sustainable pensions through an integrated approach, COM (2001) 362 final, July 2001*].

31.1. Pieteikumos vairākkārt uzsvērts, ka sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta līdzekļu uzkrājums ir izlietots nepamatoti un tā izlietošana bijusi viens no apstrīdēto normu pieņemšanas iemesliem.

Savukārt Finanšu ministrija un Valsts kase savās atbildēs Satversmes tiesai norādījušas, ka rīcība ar sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta uzkrājumiem bijusi atbilstoša Likumam par budžetu un finanšu vadību.

Tiesību aktos, kas regulē sociālās apdrošināšanas jautājumus, ir iestrādāts viens no šīs jomas pamatprincipiem – pašfinansēšanās. Sociālās apdrošināšanas speciālais budžets veidojas vienīgi no sociālās apdrošināšanas maksājumiem. Arī izmaksas no šā budžeta paredzētas vienīgi sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem. Tas nozīmē, ka ir jānodrošina zināms līdzsvars starp minētā budžeta ieņēmumiem un izdevumiem. Šo līdzsvaru var izjaukt nepārdomātu papildu izmaksu noteikšana, un līdz ar to minētā budžeta finansiālā ilgtspēja var tikt apdraudēta.

31.1.1. No lietas materiāliem secināms, ka sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā 2009. gada sākumā bija izveidojies uzkrājums – 951,1 miljons latu. Savukārt 2009. gada 1. septembrī valsts speciālā budžeta

uzkrājums bija 845,4 miljoni latu. Tātad astoņu mēnešu laikā minētais uzkrājums samazinājies par vairāk nekā 100 miljoniem latu.

Sociālās apdrošināšanas budžetā ieskaitīto iemaksu pārpalikums, kas veidojas ekonomiskās izaugsmes gados un demogrāfiski labvēlīgos gados, tiek uzskaitīts sociālās apdrošināšanas kontos. Lai gan savstarpēja aizņemšanās starp budžetiem notika jau 1999. gadā un jau 2005. gadā tika apspriesta iespēja sociālās apdrošināšanas budžeta rezerves izmantot peļņas gūšanai, Ministru kabinets tikai 2008. gada 2. decembrī nolēma atbalstīt uzkrāto sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta līdzekļu ieguldīšanu Valsts kasē (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 187. un 188. lpp. un Ministru kabineta 2008. gada 3. decembra koncepciju „Par valsts sociālās apdrošināšanas finanšu resursu pārvaldīšanu līdz 2012. gadam”*. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. gada 5. decembris, Nr.190).

Sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta pārpalikums ir rezerves fonds. Atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem tas izmantojams tikai sociālās apdrošināšanas pabalstu un pensiju izmaksai gadījumos, kad sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumi nav pietiekami, lai segtu tā izdevumus. Proti, minētais uzkrājums izmantojams, lai citastarp rastu līdzsvaru starp dažādu paaudžu sociālo nodrošinājumu un garantētu pensiju adekvātumu. Likuma „Par sociālo apdrošināšanu” 7. panta trešā daļa paredz, ka katram no speciālajiem budžetiem var izveidot rezervi, kurā tiek ieskaitīts speciālā budžeta ieņēmumu pārsniegums pār sniegto sociālās apdrošināšanas pakalpojumu finansējuma summu.

Tādējādi secināms, ka izšķiršanās par rīcību ar sociālās apdrošināšanas budžeta līdzekļu uzkrājumu ietilpst sociālās politikas jomā. Pārdomāta un mērķtiecīga rīcība ar šo uzkrājumu sekmētu tā pieaugumu, un uzkrājums atvieglotu budžeta situāciju tad, kad demogrāfiskā situācija valstī sāktu būtiski pasliktināties.

No vienas puses, izraudzītā kārtība nodrošina to, ka sociālās apdrošināšanas budžeta uzkrājuma līdzekļi ir pakļauti mazākam ekonomiskajam riskam, jo tiek ieguldīti pietiekami drošos finanšu instrumentos un tiek saglabāta relatīva ieguldīto līdzekļu vērtība. Tāpat pastāvošā kārtība garantē to, ka sociālās apdrošināšanas sociālā budžeta līdzekļi tiek adekvāti uzskaitīti. No otras puses, nevar apšaubīt arī to, ka pastāvošā kārtība, kas nosaka rīcību ar šo vairākus simtus miljonu latu lielo uzkrājumu, nepamatoti lielas pilnvaras piešķir tieši izpildvarai – finanšu ministram un VSAA kā budžeta izpildītājam. Piemēram, par nepārskatāmu var uzskatīt kārtību, kādā VSAA direktors un Valsts kases pārstāvis slēdz vienkāršotus līgumus par vairākus simtus miljonu latu lielu sociālās apdrošināšanas budžeta uzkrājuma līdzekļu ieguldīšanu Valsts kasē.

Ņemot vērā pienācīgas kontroles trūkumu, pamatoti var apšaubīt to, vai šādā veidā sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta uzkrājuma līdzekļi patiešām tiek izvietoti visefektīvākajā veidā. Šā iemesla dēļ arī Pieteikumu iesniedzējiem varēja rasties pamatotas šaubas par to, kādiem mērķiem minētais uzkrājums patiesībā ir ticis novirzīts.

Tāpat netiek nodrošināta pienācīga kontrole, citastarp arī Saeimas kontrole, pār to, lai šis ievērojamais uzkrājums tiktu izmantots kā sociālās politikas instruments, izvietojot attiecīgos finanšu līdzekļus tautsaimniecībai un sociālās apdrošināšanas budžetam visizdevīgākajā veidā. Tieši pretēji, kā norāda M. Poršņova, minētais uzkrājums, iespējams, tiek izmantots valsts budžeta deficīta problēmu risināšanai, kā arī izpildvaras īstermiņa mērķu īstenošanai un tādā veidā tiek destabilizēta visa sociālās apdrošināšanas sistēma (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 188. lpp.*).

31.1.2. No lietas materiāliem secināms, ka viens no iemesliem, kādēļ sociālās apdrošināšanas budžetā izveidojās tik liels deficīts, ir tas, ka vecāku pabalsts tika nepārdomāti noteikts par sociālās apdrošināšanas veidu. Šo pabalstu izmaksāšanai 2008. gadā tika izlietoti aptuveni 66,7 miljoni latu, bet

2009. gadā šim mērķim bija plānots tērēt aptuveni 82,9 miljonus latu (*sk. lietas materiālu 9. sēj. 195. lpp.*).

Līdz 2008. gada 1. janvārim minētais pabalsts bija noteikts kā sociālā pabalsta veids – bērna kopšanas pabalsts – un tika izmaksāts no valsts pamatbudžeta. Saskaņā ar tobrīd spēkā esošo tiesisko regulējumu pabalsta lielums bija ierobežots, proti, tas nevarēja pārsniegt 392 latus mēnesī. Satversmes tiesa šādu regulējumu atzina par atbilstošu no Satversmes 91. panta izrietošajam tiesiskās vienlīdzības principam (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 11. decembra spriedumu lietā Nr. 2006-10-03*).

Lai mainītu līdz 2008. gada 1. janvārim pastāvējušo kārtību, kādā tika maksāts bērna kopšanas pabalsts, Ministru kabinets 2007. gada 8. oktobrī Saeimai iesniedza likumprojektu „Grozījumi likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu””. Likumprojekta izstrādāšanas pamats bija Ministru prezidenta 2007. gada 20. septembra rezolūcija Nr.111-1/152. Tajā Labklājības ministrijai kopīgi ar Tieslietu ministriju un Finanšu ministriju tika uzdots sagatavot un līdz 2007. gada 24. septembrim iesniegt izskatīšanai Ministru kabineta 25. septembra sēdē grozījumus attiecīgajos tiesību aktu projektos par bērna kopšanas pabalsta sistēmas optimizāciju (*sk. Ministru prezidenta 2007. gada 20. septembra rezolūciju Nr.111-1/152 lietas materiālu 10. sēj. 81. lpp.*). Likumprojekts tika atzīts par steidzamu un Saeimā bez debatēm pieņemts gan pirmajā, gan arī otrajā lasījumā (*sk. Saeimas 2007. gada 24. oktobra sēdes stenogrammu <http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/071024/st071024.htm> un Saeimas 2007. gada 8. novembra sēdes stenogrammu <http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/071108/st071108.htm>, aplūkots 2009. gada 2. decembrī*).

Ar šā likuma pieņemšanu likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu” tika ieviests jauns valsts sociālās apdrošināšanas veids – vecāku apdrošināšana. Likumprojekta anotācijā bija norādīts: tā kā vecāku pabalstu bez jebkādiem ierobežojumiem paredzēts pilnā apmērā maksāt arī nodarbinātām personām,

kuras paralēli saņems darba ienākumus, tad vecāku apdrošināšana neatbilst sociālās apdrošināšanas būtībai. Ņemot vērā to, ka šā pabalsta ieviešana nodrošināma esošās sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes ietvaros, tas radīšot negatīvu ietekmi uz sociālās apdrošināšanas speciālo budžetu ilgtermiņā. Sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā uzkrātā rezerve, ieviešot vecāku pabalstu un veicot tā izmaksu no šā budžeta esošās likmes ietvaros, tikšot izlietota par 10 gadiem ātrāk (*sk. likumprojekta „Grozījumi likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu””, reģ. Nr. 470/Lp9, anotāciju http://www.saeima.lv/saeima9/lasa?dd=LP0470_0, aplūkots 2009. gada 2. decembrī).*

Likumprojekta anotācijā bija norādīts, ka kopējā sociālās apdrošināšanas iemaksu likme tiek saglabāta 33,09 procentu apmērā un vecāku apdrošināšanas veidam atbilstošais pakalpojums (vecāku pabalsts) tiks finansēts no invaliditātes, maternitātes un slimības speciālā budžeta līdzekļiem, mainot vienīgi speciālo budžetu savstarpējo izdevumu īpatsvaru sadalījumu (*sk. likumprojekta reģ. Nr. 470/Lp9 anotāciju).*

No Ministru kabineta noteikumiem, kas regulē valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem, redzams, ka vecāku apdrošināšanai paredzētā sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu proporcija 2009. gadā, salīdzinot ar 2008. gadu, ir pieaugusi par aptuveni 70 procentiem. Proti, tā palielinājusies no 1,08 procentiem 2008. gadā līdz 1,85 procentiem 2009. gadā.

Satversmes tiesa uzskata, ka, saglabājot sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi 33,09 procentu apmērā, likumdevējam nebija pamata ieviest jaunu sociālās apdrošināšanas veidu. Šāda jauna sociālās apdrošināšanas veida ieviešanas rezultātā tika izjaukts sociālās apdrošināšanas budžeta līdzsvars un apdraudēta tā ilgtspēja. Ieviestais sociālās apdrošināšanas veids – vecāku pabalsts – tiek apmaksāts no sociālās apdrošināšanas budžeta bez attiecīgām papildu iemaksām tajā.

Arī no likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” izstrādāšanas materiāliem redzams, ka sākotnēji noteiktā sociālās apdrošināšanas iemaksu likme tika paredzēta, lai finansētu tikai piecus valsts sociālās apdrošināšanas veidus – valsts pensiju apdrošināšanu, sociālo apdrošināšanu bezdarba gadījumam, sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, invaliditātes apdrošināšanu un maternitātes un slimības apdrošināšanu (*sk., piemēram, likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” izstrādāšanas dokumentus lietas materiālu 9. sēj. 166. – 180. lpp., Pensiju likuma koncepcijas 3. lpp. lietas materiālu 10. sēj. 158. lpp. un Labklājības ministrijas 1998. gada sociālā ziņojuma 12. – 37. lpp.*).

Līdz ar to pie sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta negatīvās finansiālās bilances būtiski ir novedis tas, ka vecāku pabalsts tika noteikts par jaunu sociālās apdrošināšanas veidu, nepārskatot apdrošināšanas iemaksu likmi. Piemēram, apstrīdēto normu īstenošanas rezultātā panākamais kopējais ietaupījums 2009. gadā tika plānots aptuveni 88 miljonu latu apmērā. Šāda summa atbilst aptuveni viena gada un viena mēneša vecāku pabalstiem paredzētajām izmaksām no sociālā budžeta.

Tāpat secināms, ka sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ilgspēju ietekmēja arī citi pārsteidzīgi un nepārdomāti lēmumi sociālās politikas jomā, piemēram, piemaksas pie pensijas palielināšana līdz 70 santīmiem par katru apdrošināšanas stāža gadu, kas uzkrāts līdz 1996. gadam, pensiju fondiem novirzāmo obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksu samazināšana, kā arī nepārdomātais pensiju indeksācijas mehānisms (*sk. Pasaules Bankas ziņojuma Aide Memoire 4.19. punktu lietas materiālu 9. sēj. 105. lpp. un M. Poršņovas atzinumu lietas materiālu 9. sēj. 204. lpp.*).

Šajā spriedumā jau tika norādīts, ka Latvijā izveidotā sociālās apdrošināšanas sistēma ir jutīga un ikviens nepārdomāts lēmums var radīt nopietnas sekas attiecībā uz šīs sistēmas stabilitāti ilgtermiņā. Līdz ar to valstij ir pienākums ar vislielāko rūpību īstenot sociālo politiku, apsaimniekojot

sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta līdzekļus. Pārsteidzīgie un iepriekš nepietiekami izsvērtie lēmumi līdztekus ar valsts ekonomisko stāvokli ir izraisījuši pašreizējo nelabvēlīgo situāciju sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā.

31.2. Tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālajā līmenī ietilpst Satversmes 109. panta tvērumā, un šo tiesību mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai (*sk. Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļu*). Pensionāri ir uzskatāmi par sociālo grupu, kurai nepieciešama īpaša aizsardzība. Tas vēl jo vairāk attiecināms uz tiem pensionāriem, kuru ienākumi ir nelieli un uzskatāmi par tādiem, kas nesniedzas līdz minimālajam sociālajam nodrošinājumam.

ANO Ekonomisko un sociālo lietu komiteja ir skaidrojusi valsts pienākumu garantēt sociālā nodrošinājuma pieejamību vismaz minimālā līmenī. Gadījumos, kad valsts, ņemot vērā tai pieejamos resursus, nav spējīga nodrošināt šo minimālo līmeni visām riska grupām, tai ir jānosaka grupas, kuras ir īpaši aizsargājamas un kurām jāparedz sociālais nodrošinājums (*sk. General Comment No. 19, para. 59*).

Latvijas iedzīvotāju nabadzības risku ir vērtējušas vairākas organizācijas, tostarp arī starptautiskās organizācijas. Piemēram, *Eurostat* datos par nabadzības riska grupām saistībā ar vecumu attiecībā uz 2007. gadu ir norādīts, ka aptuveni 33 procenti no personām, kuru vecums pārsniedz 65 gadus, atrodas nabadzības riska grupā (*sk. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/data_overarching_en.xls, aplūkots 2009. gada 25. novembrī*).

Savukārt atbilstoši Latvijā veiktajam pētījumam secināms, ka nabadzības risks vecāka gadagājuma vientuļo personu vidū ir palielinājies arī ekonomiskās augšupejas laikā – no 45 procentiem 2005. gadā līdz 69

procentiem 2006. gadā un 75 procentiem 2007. gadā [sk. *Centrālās statistikas pārvaldes 2007. gada provizoriskos datus „Kopienas statistikas ienākumu un dzīves apstākļu apsekojums (EU-SILC)”* <http://www.csb.lv/csp/content/?cat=471&id=5762>, aplūkots 2009. gada 25. novembrī].

Latvijā pat ekonomiskās izaugsmes laikā sociālās aizsardzības pakalpojumiem atvēlētie līdzekļi ir bijuši salīdzinoši mazi (sk. *Europe in Figures, Eurostat yearbook 2009, p. 256*). Ja, piemēram, Zviedrija šim mērķim atvēlēja aptuveni 32 procentus un Francija – attiecīgi 31,5 procentus no valsts iekšzemes kopprodukta, tad Latvija – vien aptuveni 12,4 procentus no iekšzemes kopprodukta. Tas atspoguļojas statistikā par ienākumu nevienlīdzību, kas turpinājusi pieaugt arī valsts ekonomiskās izaugsmes periodā un ir uzskatāma par lielāko ES valstīs (sk. *Inequality of income distribution*

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdsc260>, aplūkots 2009. gada 1. decembrī).

Lai noskaidrotu, kāds konkrētajā gadījumā ir sociālā nodrošinājuma minimālais līmenis, valstij jāizdara izvēle starp vairākām metodēm, ko lieto dažādas starptautiskās organizācijas. Lai gan šo metožu statuss nav juridiski saistošs, tomēr tajās ietvertās idejas atzīstamas par avotu ar izteikti rekomendējošu, bet vienlaikus arī pietiekami autoritatīvu raksturu, kas valstij iesaka konkrētas problēmas risināšanai izvēlēties optimālo rīcības modeli. Šajās metodēs ir ņemtas vērā vajadzības, kādas ir mājsaimniecībām atkarībā no to lieluma un sastāva. Ir pieejams plašs šādu izvērtējumu spektrs (sk. *Atkinson A. B., Rainwater L., Smeeding T. M., Income Distribution in OECD Countries, OECD Social Policy Studies, No. 18, 1995, Paris*).

Starp izplatītākajām minamas trīs metodes. Pirmkārt, ekvivalences skala, otrkārt, modificētā skala un, treškārt, kvadrātsaknes skala, kura tiek izmantota kopš 2008. gada

(sk. <http://www.oecd.org/dataoecd/61/52/35411111.pdf>, aplūkots 2009. gada 3. decembrī). Modificētās skalas metodi savā praksē ir pārņēmis Eurostat (sk. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_protection/SPC%20Study%20minimum%20income%20final.pdf, aplūkots 2009. gada 3. decembrī). Balstoties uz attiecīgajiem aprēķiniem, tiek noteikts ienākumu līmenis, kurš tiek uzskatīts par optimālu tai ziņā, lai personas varētu apmierināt savas pamatvajadzības.

Izvēle par labu noteiktai ekvivalences skalai ir atkarīga no tehniskiem apsvērumiem par ekonomikas patēriņu un vērtību izsvēruma, proti, prioritātēm, kas nosakāmas attiecībā uz atšķirīgām indivīdu grupām, piemēram, pensionāriem. Šie apsvērumi ietekmēs rezultātus. Izvēloties konkrētu ekvivalences skalu, ir svarīgi apzināties tās potenciālo ietekmi uz nevienlīdzības un nabadzības sekām, nabadzīgo iedzīvotāju skaitu un sastāvu (sk. *What are Equivalence Scales? OECD Project on Income Distribution and Poverty*, via www.oecd.org/els/social/inequality, aplūkots 2009. gada 25. novembrī).

Nemot vērā to, ka rezultāti var atšķirties atkarībā no izraudzītās metodes, tieši Latvijas situācijai vispiemērotākās metodes argumentēta izvēle ir likumdevēja politiskās izšķiršanās jautājums.

32. Pieteikumu iesniedzēji uzskata, ka apstrīdētās normas neatbilst tiesiskās paļāvības principam, jo likumdevējs neesot paredzējis saudzējošu pāreju uz jauno tiesisko regulējumu.

Tiesiskās paļāvības princips ir nesaraujami saistīts ar tiesiskas valsts principu. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka atbilstoši tiesiskās paļāvības principam valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem un jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrētu tiesību normu. Savukārt indivīds atbilstoši šim principam var paļauties uz likumīgi izdotas tiesību normas pastāvību un

nemainīgumu. Viņš droši var plānot savu nākotni saistībā ar tiesībām, ko šī norma piešķirusi (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.2. punktu un 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 21. punktu*).

Tomēr tiesiskās paļāvības princips neizslēdz valsts iespēju grozīt pastāvošo tiesisko regulējumu. Tiesiskās paļāvības princips nav interpretējams tik plaši, ka tas personu pasargātu no jebkuras vilšanās. Pretēja pieeja novestu pie valsts nespējas reaģēt uz mainīgajiem dzīves apstākļiem. Vienlaikus tiesiskās paļāvības princips prasa, lai valsts mainot normatīvo regulējumu, ievērotu saprātīgu līdzsvaru starp personas paļaušanos uz spēkā esošo tiesisko regulējumu un tām interesēm, kuru nodrošināšanai šis regulējums tiek mainīts (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 23. un 25. punktu*).

Satversmes tiesa jau norādījusi, ka, pieņemot lēmumu par pensiju pārskatīšanas atcelšanu 2009. gadā, Saeimas debatēs kā pamatojums tam tika minēta apņemšanās nesamazināt pensijas (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 21. punktu*). 2009. gada 11. martā parakstītās valdības deklarācijas 12.2.4. punktā teikts, ka valdība nepasliktinās „esošo finansiālo situāciju pensionāriem un cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, tomēr, apzinoties, ka iepriekš parakstītie starptautiskie dokumenti paredz Latvijā „iesaldēt” pensijas, kas nozīmē pensiju indeksācijas atcelšanu uz laiku”, tiks precizēta turpmākā pensiju indeksācijas kārtība.

Pensiju samazināšana īpaši skāra strādājošos pensionārus, kuriem tika noteikts pensijas ieturējums 70 procentu apmērā un kuri nevarēja pārtraukt darba attiecības atbilstoši Latvijas normatīvo aktu prasībām nodarbinātības jomā. Proti, no Izmaksu likuma pieņemšanas brīža līdz tā spēkā stāšanās brīdim pagāja aptuveni divas nedēļas. Īsais likuma spēkā stāšanās termiņš nebija pietiekams, lai personas varētu pienācīgā kārtā izvērtēt, vai tām būtu lietderīgi uzteikt darba tiesiskās attiecības atbilstoši Darba likuma 100. panta pirmajai

daļai, kas paredz, ka darbiniekam ir tiesības rakstveidā uzteikt darba līgumu vienu mēnesi iepriekš.

Pie tam strādājošo pensionāru pensijas tika ieturētas, pat neraugoties uz to, ka darba tiesiskās attiecības faktiski tika pārtrauktas. Tādējādi radās vēl lielāka tiesiskā nenoteiktība. Arī Izmaksu likuma projekta anotācijā bija norādīts, ka likuma piemērošana ar 2009. gada 1. jūliju nav iespējama (*sk. likumprojekta „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” anotācijas I sadaļu*).

Satversmes tiesa iepriekš ir atzinusi, ka strādājošo pensionāru pensiju apmērs var tikt ierobežots, ņemot vērā pensionāru nodarbinātības ienākumus (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1.3. punktu*). Tomēr šajā lietā izvērtējamās apstrīdētās normas neparedz vispārēju valsts politikas maiņu attiecībā uz strādājošo pensionāru pensiju apmēru, bet tikai uz izmaksu ierobežojumu noteiktā periodā. Šādu, kaut arī terminētu, tiesiskā regulējuma maiņu strādājošie pensionāri nevarēja paredzēt un nevarēja izdarīt arī pienācīgi pārdomātu izvēli.

Vērtējot to, vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp nepieciešamību aizsargāt personu tiesisko paļāvību un nepieciešamību nodrošināt sabiedrības intereses, vērā ņemams tas, vai ir paredzēta saudzējoša pāreja uz jauno tiesisko regulējumu. Satversmes tiesa jau iepriekš ir norādījusi, ka šāda saudzējoša pāreja var izpausties kā saprātīga pārejas termiņa noteikšana vai kompensācijas paredzēšana (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2002-12-01 secinājumu daļas 2. punktu*). Ievērojot no tiesiskās paļāvības principa izrietošo pienākumu aizstāvēt personu saprātīgu paļaušanos uz tiesiskā regulējuma nemainīgumu, valstij tomēr ir ne vien tiesības, bet pat pienākums vērsties pret būtiskiem sabiedrības interešu apdraudējumiem. Ja tiesiskā regulējuma grozīšana kalpo sabiedrības kopējam labumam, tad šāda rīcība ir pieļaujama. Tādējādi arī pensiju izmaksu samazināšana uz laiku ir iespējama, ja tiek panākts taisnīgs līdzsvars ar personai izveidojušos tiesisko paļāvību uz

konkrētu pensijas apmēru. Arī ECT vairākkārt norādījusi uz taisnīga līdzsvara meklējumiem un atbilstošu kompensāciju (*sk. Harris D., O'Boyle M., Warbrick C., Law of the European Convention on Human Rights, 2nd ed., Oxford University Press, 2009, p. 675*).

Šīs lietas kontekstā tas nozīmē, ka pensiju samazinājumu varēja noteikt tikai tādā gadījumā, ja vienlaikus tiktu pieņemts tiesiskais regulējums par ieturēto līdzekļu vēlāku atlīdzināšanu. Proti, likumdevējam, uz laiku paredzot šādu samazinājumu, ir pienākums vēlāk nodrošināt tā taisnīgu atmaksāšanu. Turklāt valstij samērīgi ar vispārējo sabiedrības interesi bija jānosaka pensionāru grupas, uz kurām šo samazinājumu attiecināt nedrīkst vai kurām jāparedz atšķirīgs samazinājums.

Tā kā pensiju samazinājumam nav paredzēta diferencēta pieeja, nav noteikta nedz atlīdzība par pensiju ieturējumu, nedz arī atbilstošs pārejas periods, apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 1. pantam.

IV

33. Atbilstoši Satversmes tiesas nolēmumiem gadījumā, kad apstrīdētā tiesību norma tiek atzīta par neatbilstošu kādai Satversmes normai, tiesa vairs neizvērtē šīs normas atbilstību citām Satversmes normām. Vienlaikus šajā lietā apstrīdētās normas skar vairākas citas Satversmē noteiktās pamattiesības un visupirms jau Satversmes 91. un 105. pantā ietvertās pamattiesības. Tādējādi likumdevējam vienlīdz lielā mērā bija jāņem vērā gan no Satversmes 91. panta pirmā teikuma izrietošais pienākums dažādi izturēties pret personām, kuru situācija ir atšķirīga, gan arī pienākums aizsargāt Satversmes 105. pantā garantētās tiesības uz pensijas izmaksu (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 konstatējošās daļas 6. punktu un 2007. gada 8. jūnija sprieduma lietā Nr. 2007-01-01 20. un 21. punktu*).

34. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 31. panta 11. punktu gadījumā, kad Satversmes tiesa kādu tiesību normu atzīst par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai, tai jānosaka brīdis, ar kuru attiecīgā norma zaudē spēku. Šajā lietā Pieteikumu iesniedzēji lūguši apstrīdētās normas atzīt par spēkā neesošām no to pieņemšanas dienas, proti, 2009. gada 16. jūnija.

Līdz ar to Satversmes tiesai jāizvērtē, no kura brīža apstrīdētās normas atzīstamas par spēkā neesošām.

Satversmes tiesas likuma 32. panta trešā daļa noteic, ka tiesību norma (akts), kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi. Līdz ar to apstrīdētās normas atzīšana par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai ne vienmēr nozīmē to, ka tā atzīstama par spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas dienas.

Likumdevējs Satversmes tiesas likuma 32. panta trešajā daļā Satversmes tiesai ir piešķīris plašu rīcības brīvību izlemt, no kura brīža spēku zaudē tāda apstrīdētā norma, kas atzīta par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai. Lai atzītu apstrīdēto normu par spēkā neesošu nevis no sprieduma publicēšanas dienas, bet no cita brīža, Satversmes tiesai savs viedoklis ir jāpamato. Nosakot konkrētu brīdi, ar kuru apstrīdētās normas zaudē spēku, Satversmes tiesa, balstoties arī uz savu līdzšinējo praksi, izvērtēs vairākus jautājumus:

– vai apstrīdēto normu atzīšana par spēku zaudējušām ar atpakaļejošu datumu ir nepieciešama Pieteikumu iesniedzēju pamattiesību aizsardzībai;

– vai pastāv kādi apsvērumi, atbilstoši kuriem apstrīdētās normas būtu jāatzīst par spēkā neesošām ar atpakaļejošu datumu tikai attiecībā uz Pieteikumu iesniedzējiem.

Šajā spriedumā Satversmes tiesa ir secinājusi, ka apstrīdētās normas pārkāpj Satversmē noteiktos tiesiskas valsts pamatprincipus un personām garantētās pamattiesības. Nav nekādu citu iespēju novērst Pieteikumu iesniedzējiem Satversmē noteikto pamattiesību aizskārumu, kā vien atzīt apstrīdētās normas par spēkā neesošām no to pieņemšanas brīža. Šādā gadījumā valstij rodas pienākums atmaksāt ieturēto pensijas daļu.

Līdzīgā situācijā kā Pieteikumu iesniedzēji atrodas visas personas, uz kurām apstrīdētās normas attiecas. Satversmes tiesa ņem vērā, ka konstitucionālās sūdzības par šīm pašām apstrīdētajām normām vēlējās iesniegt vēl vairāki tūkstoši personu. Līdz ar to Satversmes tiesa atzīst, ka aizskārumi ir radīti ne tikai konstitucionālās sūdzības iesniedzējiem, bet visiem pensiju saņēmējiem. Tāpēc apstrīdētās normas ir atzīstamas par spēku zaudējušām no to pieņemšanas brīža attiecībā uz visiem pensiju saņēmējiem, kurus tās skar.

Vienlaikus jāņem vērā fakts, ka apstrīdētās normas būtiski skar valsts finanses, proti, valsts budžetu. Šo normu ietekme uz valsts budžetu ir lēšama vairākos desmitos miljonu latu. Tūlītēja sprieduma izpilde varētu radīt ļoti nelabvēlīgas sekas. Tādēļ Satversmes tiesa analizēs vairākus apstākļus, kas noteikti ir jāizvērtē, lemjot par brīdi, kad apstrīdētās normas zaudēs savu spēku.

Satversmes 66. pants noteic: „Saeima ik gadus pirms saimnieciskā gada sākšanās lemj par valsts ienākumu un izdevumu budžetu.” Interpretējot šo pantu, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka „budžetā tiek noteikti un pamatoti valsts pienākumu izpildei nepieciešamie līdzekļi tādā kārtā, ka laikposmā, kuram šie līdzekļi paredzēti, izdevumus sedz atbilstoši ieņēmumi” [*Satversmes tiesas 1998. gada 27. novembra sprieduma lietā Nr. 1998-01-05(98) secinājumu daļas 1. punkts*]. Likums „Par valsts budžetu 2010. gadam” Saeimā tika pieņemts 2009. gada 1. decembrī. Budžetā netika paredzēta atteikšanās no apstrīdētajās normās ietvertā regulējuma.

Ja Satversmes tiesas spriedums būtu izpildāms nekavējoties, izveidotos situācija, kas Satversmei neatbilstu vēl vairāk kā tāda situācija, ka apstrīdēto normu sekas vēl kādu laiku turpinātos. Tūlītēja pensiju izmaksa pilnā apmērā un visu neizmaksāto summu atlīdzināšana varētu būtiski apdraudēt gan valsts pamatbudžeta, gan arī sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta stabilitāti un līdz ar to visas sabiedrības, tostarp arī pašu Pieteikumu iesniedzēju, labklājību. Satversmes tiesas praksē ir atzīts: kaut arī kādas normas ir atzītas par Satversmei neatbilstošām, tomēr personām izmaksājamo finanšu līdzekļu tūlītēja palielināšana, neparedzot iespēju veikt pārdomātus pasākumus izmaksu nodrošināšanai, varētu būtiski ietekmēt citām personām paredzētos maksājumus, apgrūtināt iestāžu funkciju veikšanu un tādējādi apgrūtināt valsts funkciju pildīšanu kopumā (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 4. janvāra sprieduma lietā Nr. 2006-13-0103 12. punktu*).

Ievērojot sociālā budžeta mērķi – nodrošināt pensiju sistēmas ilgtspēju, kā arī sabiedrības intereses kopumā, ir nepieciešams atvēlēt saprātīgu laiku nepieciešamo pasākumu veikšanai.

Līdz ar to Satversmes tiesai ir jānosaka šā sprieduma izpildes kārtība.

35. Satversmes tiesas likuma 31. panta 12. punkts noteic, ka Satversmes tiesas spriedumā var tikt ietverti „citi tiesas nolēmumi”. Līdz ar to Satversmes tiesa ir tiesīga noregulēt arī jautājumus, kas ir būtiski, lai pēc apstrīdētā akta atzīšanas par spēku zaudējušu nerastos jauni Satversmē noteikto pamattiesību aizskārumi un attiecīgo normu „izņemšana no aprites” neradītu traucējumus tiesiskajā regulējumā (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 25. punktu*).

35.1. Satversmes tiesas likuma 31. panta 12. punkts pēc būtības paredz līdzīgas tiesības, kādas ir piešķirtas citu valstu konstitucionālajām tiesām to spriedumu izpildes nodrošināšanai, proti, pilnvarojumu konstitucionālajai tiesai pašai noteikt svarīgas savu spriedumu tiesiskās sekas. Piemēram,

konstitucionālajai tiesai likums ne vien dod pilnvaras, bet arī uzliek atbildību par to, lai tās spriedumi sociālajā realitātē nodrošinātu tiesisko stabilitāti, skaidrību un mieru (sk. Benda E., Klein E. *Lehrbuch des Verfassungsprozeßrechts*. C.F. Müller Juristischer Verlag Heidelberg, 1991, S.525).

Satversmes tiesa jau ir secinājusi, ka tai iespēju robežās jāgādā par to, lai situācija, kāda varētu veidoties no brīža, kad apstrīdētās normas zaudē spēku, neradītu Pieteikumu iesniedzējiem un citām personām Satversmē garantēto pamattiesību aizskārumu, kā arī nenodarītu būtisku kaitējumu valsts vai sabiedrības interesēm (sk. *Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 25. punktu*).

Ja Satversmes tiesa neizlemtu ar šā sprieduma izpildi saistītos jautājumus, proti, nenoteiktu brīdi, kad apstrīdētās normas zaudē savu spēku, tad veidotos situācija, kas varētu apdraudēt valsts budžeta stabilitāti, turklāt rastos neskaidrība par to, kad tieši uzsākama, cik ilgi un kādā kārtībā veicama uz apstrīdēto normu pamata ieturētās pensijas daļas izmaksāšana. Likums Satversmes tiesai neliedz noteikt, ka sprieduma izpildi – pensiju izmaksāšanu pilnā apmērā – nav iespējams uzsākt nekavējoties.

35.2. Izmaksu likuma 9. pantā ir noteikts, ka Ministru kabinetam divas reizes gadā jāizvērtē turpmāku pensiju izmaksu ierobežojumu noteikšanas pamatotība un jāiesniedz Saeimai ziņojums par ierobežojumu saglabāšanu vai, ja nepieciešams, likumprojekts par ierobežojumu daļēju vai pilnīgu atcelšanu. Labklājības ministrija norādījusi, ka tai līdz 2010. gada 1. februārim jā sagatavo un jāiesniedz Ministru kabinetam Izmaksu likuma 9. pantā minētais Saeimai iesniedzamais ziņojuma projekts, attiecīgi nodrošinot Ministru kabinetam uzticētā uzdevuma izpildi (sk. *Labklājības ministrijas vēstuli lietas materiālu 10. sēj. 93. lpp.*).

No lietā esošajiem materiāliem secināms, ka 2009. gada janvāra sākumā sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta uzkrājums bija aptuveni 951 miljons latu. Savukārt 2009. gada decembra sākumā minētais uzkrājums bija sarucis līdz 767 miljoniem latu (*sk. Nacionālās ziņu aģentūras LETA 2009. gada 11. decembra ziņu „Naudu pensiju izmaksai nāksies ņemt arī no noguldījumu depozīta”*). Tātad 2009. gada vienpadsmit mēnešos uzkrājums samazinājies par 184 miljoniem latu, mēnesī sarūkot vidēji par 17 miljoniem latu.

Tāpat VSAA sniegtā informācija liecina, ka 2009. gada decembrī pensiju speciālajā budžetā izveidojies aptuveni 50 miljonu latu iztrūkums. Lai nodrošinātu pensiju izmaksu 2010. gada sākumā, tiekot apsvērti risinājumi nepieciešamo līdzekļu iegūšanai: pirmkārt, nodarbinātības speciālajā budžetā esošā uzkrājuma novirzīšana pensiju speciālajam budžetam; otrkārt, ar Valsts kasi noslēgtās vienošanās par sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieguldīšanu termiņnoguldījumā pirmstermiņa izbeigšana (*sk. Nacionālās ziņu aģentūras LETA 2009. gada 11. decembra ziņu „Naudu pensiju izmaksai nāksies ņemt arī no noguldījumu depozīta”*).

Līdz ar to var secināt, ka šobrīd sociālās apdrošināšanas pensiju speciālajā budžetā esošā deficīta novēršanai ir nepieciešams noteikts laiks gan tam, lai tiktu pārskatīta ar Valsts kasi noslēgtā vienošanās par sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieguldīšanu termiņnoguldījumā, gan arī tam, lai pienācīgā kārtībā tiktu pārskatīts valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījums pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem vai tiktu atrasts cits risinājums.

Ņemot vērā minēto un to, ka pilna apmēra pensiju izmaksu atjaunošanai ik mēnesi papildus pašreizējiem izdevumiem vēl būs nepieciešami vairāk nekā desmit miljoni latu, kā arī to, ka pensijas tiek aprēķinātas un izmaksātas par kalendāro mēnesi, Satversmes tiesa uzskata, ka uz apstrīdēto normu pamata veiktie pensiju ieturējumi ir izbeidzami ne vēlāk kā no 2010. gada 1. marta.

35.3. Lemjot par brīdi, līdz kuram atmaksājama tā pensijas daļa, kuru personas nav saņēmušas laika posmā no 2009. gada 1. jūlija līdz 2010. gada 1. martam, secināms, ka Izmaksu likumā ietvertais ierobežojums atsevišķu pensiju izmaksai tika paredzēts uz trīsarpus gadiem – no 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gada 31. decembrim. Turklāt likumdevējs paredzējis, ka minētie ierobežojumi var tikt atcelti jau pirms 2012. gada 31. decembra. Šajā spriedumā jau tika atzīts, ka Izmaksu likums ir pieņemts lielā steigā, neizvērtējot ne pensiju samazinājumu samērīgumu, nedz arī citus aspektus, kas attiecas uz apstrīdēto normu sekām.

Atbilstoši Satversmē noteiktajam Saeimai ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums izstrādāt un pieņemt regulējumu, kas izšķir nozīmīgus valsts un sabiedriskās dzīves jautājumus. Tāpat Satversme Saeimai piešķir tiesības lemt par jautājumiem, kas skar valsts budžetu. Atbilstoši apstrīdētajām normām veikto pensiju ieturējumu atmaksāšanas kārtības noteikšana ir atzīstama gan par pietiekami nozīmīgu sabiedrības dzīves jautājumu, gan arī par tādu jautājumu, kas būtiski skar valsts budžetu. Līdz ar to Saeimai ir pienākums izstrādāt un pieņemt regulējumu, kas šo jautājumu tiesiski nokārtotu.

Savukārt Satversmes tiesai ir pienākums savas kompetences ietvaros gādāt par aizskarto personu pamattiesību iespējami efektīvāku aizsardzību un atjaunošanu. Nedz aizskarto tiesību aizsardzība, nedz arī to atjaunošana nebūtu efektīva, ja Saeima neizpildītu savu pienākumu un nenoteiktu pensiju ieturējumu atmaksāšanas kārtību. Šādā gadījumā būtu uzskatāms, ka atmaksāšanas pamats ir šajā spriedumā secinātais un atmaksāšana uzsākama 2010. gada 1. martā tādā apmērā un termiņā, kādā atbilstoši apstrīdētajām normām ieturējumi tika veikti. Proti, vienā mēnesī neizmaksātā pensijas daļa būtu arī jāatlīdzina vienā mēnesī.

Arī ECT, izšķirot jautājumus par Konvencijā ietvertu tiesību pārkāpuma rezultātā nepamatoti ieturēto naudas līdzekļu atmaksu, ir norādījusi, ka personai, ņemot vērā konkrēto situāciju un samērojamās intereses, ir tiesības uz

kompensācijas izmaksu saprātīgā laikā (*sk. ECT spriedumu lietās: Lithgow v. UK, Judgment of 8 July 1986, application no. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, paras. 120-122; Guillemin v. France (Article 50), Judgment of 2 September 1998, 105/1995/611/699, para. 24; Jucys v. Lithuania, Judgment of 8 January 2008, application no. 5457/03, paras. 37 and 39; Broniowski v. Poland, 2004-V; 43 EHRR 1, paras. 151 and 184 GC*).

Lemjot par šāda regulējuma izstrādāšanu un pieņemšanu, jāņem vērā tas, ka vecuma pensiju saņēmēji ir īpaša, tomēr gan ienākumu, gan vecuma, gan arī citādā ziņā pietiekami neviendabīga personu grupa. Tas nozīmē, ka ieturētās pensijas daļas atmaksāšana būtu veicama saprātīgā laika posmā un, cik vien tas iespējams, ņemot vērā atšķirīgo situāciju, kādā atrodas dažādas personas. Izvērtējot valsts ekonomisko stāvokli un valsts budžeta iespējas, uz apstrīdēto normu pamata neizmaksātā pensijas daļa Saeimas noteiktajā kārtībā pilnā mērā atmaksājama ne vēlāk kā līdz 2015. gada 1. jūlijam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

n o s p r i e d a:

1. Atzīt likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 2. panta pirmo daļu un 3. panta pirmo daļu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam un spēkā neesošu no pieņemšanas brīža.

2. Noteikt, ka saskaņā ar likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 2. panta pirmo daļu un 3. panta pirmo daļu noteiktie ieturējumi no pensijām ir jāizbeidz ne vēlāk kā no 2010. gada 1. marta.

3. Noteikt, ka Saeimai ne vēlāk kā līdz 2010. gada 1. martam ir jānosaka kārtība, kādā atlīdzināmi ieturējumi, kas veikti, pamatojoties uz likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 2. panta pirmo daļu un 3. panta pirmo daļu.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

G. Kūtris